

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
Info: telefoon 04997 - 75245
H. Mijland en J. Suijkerbuijk

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, te voldoen op postgiro-rekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia", na ontvangst van het acceptgiroformulier.

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

17e jaargang, nr. 66

juli 1987

INHOUD

	blz.
I. Het Middeleeuwse openbare notariaat gezien vanuit Oirschot, Best en Veldhoven door J.P.J. Lijten - vervolg -	99
II. Een verjongingskuur van het Sint Sebastiaansgilde, Oirschot door A.E.M. van Esch	117
III. Stamlijst van der Aa uit Best een aanvulling door H. Vera	127
IV. Lager onderwijs in Zeelst vóór 1850 door J. Suijkerbuijk	132
V. Oirschotse zoen-accorden: A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 91-95 door J. Lijten, m.m.v. L. v.d. Mierden	144
Aankondiging	156

I. HET MIDDELEEUWSE OPENBARE NOTARIAAT GEZIEN VANUIT OIRSCHOT, BEST EN VELDHOVEN

door J. Lijten
— vervolg —

IV. BENOEMING VAN NOTARISSEN, ERKENNING EN TOEZICHT

Aangaande de benoeming van notarissen blijven vele auteurs enigszins vaag. Het notariaat als openbare functie diende te steunen op een openbare autoriteit. In het grootste deel der Nederlanden traden notarissen op als openbare functionarissen krachtens het gezag van de keizer of de paus. Openbare notarissen, die hun functie uitoefenden op gezag van de Franse koning, komen we in onze regio niet tegen. We laten hen dan ook buiten beschouwing.

De benoeming door paus of keizer hield in, dat de notaris in principe als publiek persoon **kon** optreden. **Feitelijk** kon hij slechts als publiek persoon optreden, als hij daarvoor **gevraagd** werd. Hij kon gevraagd worden door particulieren en ook door instanties. Sommige instanties waren daarin selectief. Zij waren enkel bereid een bepaalde notaris te vragen, als hij een bijzondere band met hen had of apart door hen erkend was. Zo'n aparte erkenning had dikwijls plaats door b.v. de bisschoppelijke curie, soms ook door een andere instantie b.v. een kapittel. Dit werd door de notaris bij zijn titulatuur soms vermeld met "curie Leodiensis notarius (iuratus)" "(beëdigd) notaris van de Luikse curie" of "notarius "kapittelnotaris". Dit had dus niets te maken met zijn principiële bevoegdheid, die hij uitsluitend ontleende aan een pauselijke of keizerlijke benoeming.

Keizerlijke benoeming

Veruit de meeste notarissen in onze omgeving traden op krachtens keizerlijk gezag. Natuurlijk kon de keizer zelf een notaris benoemen, maar in feite zal dit nauwelijks zijn voorgekomen. De keizer stelde echter "keizerlijke hofpaltsgraven" aan, die de bevoegdheid hadden, om (soms een bepaald aantal) notarissen te benoemen. Dikwijls mocht een keizerlijke hofpaltsgraaf weer "keizerlijke vice-hofpaltsgraven" benoemen, aan wie hij zijn macht tot het benoemen van notarissen doorgaf. De benoemde notaris kreeg een benoemingsoorkonde, waarmee hij zijn legitimiteit kon aantonen. Na zijn dood verloor deze oorkonde haar betekenis, zodat er slechts weinig bewaard gebleven zijn. Aan het onderzoek van professor Nève hebben wij de ontdekking te danken van een in Oirschot uitgevaardigde benoemingsoorkonde.¹⁰⁵) In deze oorkonde van de hand van notaris Gerard

Menghelen d.d. 1513.07.10 zijn geïnsereerd de benoeming d.d. 1494.04.26 door Rooms koning Maximiliaan (hij werd pas in 1508 tot keizer gekroond) van de Leuvense kanunnik Johannes Pavonis tot keizerlijk hofpaltsgraaf en de benoeming door deze d.d. 1505.12.15 van de Oirschotse kanunnik Anthonis Bruyninx tot keizerlijk vice-hofpaltsgraaf, die dan krachtens deze volmacht Johannes Martini Baldewini tot notaris benoemt.

Bij zijn benoeming legde de notaris de eed af, die ook in de oorkonde is opgenomen, van trouw aan de keizer en het juist vervullen van de hem toevertrouwde functie. De taak van de keizerlijke hofpaltsgraven en vice-hofpaltsgraven was niet alleen het benoemen en beëdiggen van notarissen maar ook het zich vergewissen, of de kandidaat voor de functie geschikt was. Er staat dan ook in de tekst, dat Johannes Martini Baldewini "post diligentem examinationem" "na een nauwkeurig onderzoek" benoemd wordt. Bij de benoeming van de vice-hofpaltsgraaf was bepaald, dat de te benoemen notarissen "%biles et vdonei in litteratura sufficienti extiterint" "geschikt en bekwaam in voldoende schrijfkunst zouden zijn". Dat is nu niet zo heel concreet. Het is dan ook de vraag, of het "nauwkeurig onderzoek" veel om het lijf had. Een strikt examen in onze zin hoeven we ons niet voor te stellen. Een verklaring van een notaris, bij wie hij eventueel zijn opleiding genoten had, zal wel toereikend geweest zijn. Het gevolg was wel, dat er Leer veel notarissen benoemd werden en dat er nauwelijks garantie was voor hun bekwaamheid. Practisch werd het keizerlijk notariaat een koopbaar ambt.¹⁰⁶⁾

Pauselijke benoeming

De pausen zijn steeds selectiever geweest in het benoemen van notarissen. Velen werden rechtstreeks vanuit de pauselijke curie benoemd, anderen door pauselijke afgezanten. Daarnaast werd aan sommige hoogwaardigheidsbekleders toegeestaan, om een beperkt aantal personen ter benoeming voor te dragen. In later tijd gingen de pausen ook hofpaltsgraven aanstellen met het recht om notarissen te benoemen. Voor zover bekend had de bisschop van Luik in de tijd, waarover het hier gaat, geen bevoegdheid om notarissen te benoemen.")

Dit grote verschil in benoemingspolitiek is in ons onderzoek duidelijk te herkennen. Van de 25 Oirschotse notarissen waren er slechts 2 pauselijk notaris: pastoor Mercelis van den Bogaert, die pauselijk en keizerlijk notaris was, en Johannes van Hersel. Van de 30 buiten-Oirschotse notarissen, van wie oorkonden zijn bewaard die betrekking hebben op Oirschot, Best of Veldhoven, waren slechts 7 pauselijk notaris, van welke 7 er 5 tevens keizerlijk notaris waren. Naar het zich laat aanzien lag het relatieve aantal pauselijke notarissen in Oirschot beneden het gemiddelde. Door het selectieve optreden bij de benoeming van pauselijke notarissen stond het pauselijk notariaat wel hoger in aanzien, hoewel er geen aanwijzing is, dat er verschil was in bevoegdheid tussen een pauselijk en een keizerlijk notaris.

Erkenning door de Luikse curie

Na de vermelding van de autoriteit, krachtens welke de notaris zijn functie uitoefent ("apostolica auctoritate" of "imperiali auctoritate") betitelt hij zich dikwijls "et curie Leodiensis notarius (iuratus)" "en (beëdigd) notaris van de Luikse curie". Deze betiteling duidt op een speciale admmissie bij het Luikse hof.¹⁰⁸⁾ Waarin deze speciale admmissie bestond, is niet zo duidelijk. Oosterbosch meent, dat zij daardoor medewerkers van de officiaal in los dienstverband werden, op wie geregeld een beroep werd gedaan.") Al mag dit voor Hasselt misschien opgaan, voor Oirschot lijkt het ons niet aannemelijk. Wij vonden slechts één enkele aanwijzing, dat er door de Luikse curie ooit een beroep gedaan werd op een Oirschotse notaris. Beter lijkt de formulering, dat er door de Luikse curie eventueel een beroep gedaan kon worden op een dergelijke "notarius curie". Het was dan meer een eervolle erkenning, die voor Oirschotse notarissen weinig praktisch nut had. Dit te meer, omdat het Oirschotse kapittel steeds harnekking zijn exemptie van de bisschoppelijke curie heeft vastgehouden. Wij zien dan ook, dat van de 25 Oirschotse notarissen slechts 11 een erkenning door de Luikse curie vermelden, terwijl van de 30 buiten-Oirschotse notarissen 18 deze erkenning vermelden. En dan moeten we daarbij bedenken, dat 3 van die 30 notarissen buiten het bisdom Luik practiseerden, zodat van deze 27 notarissen binnen het bisdom Luik 2/3 erkenning heeft en 1/3 niet. Overigens ligt de Oirschotse verhouding vrijwel in lijn met de Hasseltse, waar de helft tot een derde deze erkenning had.¹¹⁰⁾

Erkenning door het Oirschotse kapittel

Zoals voor Maastricht geconstateerd kon worden, dat de kapittels een belangrijke rol gespeeld hebben bij de vestiging van het notariaat,¹¹¹⁾ is ook betreffende Oirschot wel duidelijk, dat het kapittel voor het Oirschotse notariaat doorslaggevend is geweest. Maar ook moet voor Oirschot hetzelfde worden vastgesteld als voor Maastricht: er zijn practisch geen rechtstreekse gegevens omtrent de band tussen het notariaat en het kapittel¹¹²⁾. Dat er geen notarissen gevonden werden bij de functionarissen, die jaarlijks door het Maastrichtse kapittel benoemd werden,t 12) lijkt erop te wijzen, dat er geen strikt dienstverband bestond tussen het kapittel en zijn notaris. Ook de eed van de kapittelnotaris¹¹³⁾ wijst eerder in de richting van een overeenkomst tussen het kapittel en een onafhankelijke openbare functionaris. Ook voor Oirschot menen wij de verhouding te moeten formuleren als een speciale erkenning door het kapittel, waartegenover van de kant van de notaris een speciale service, beschikbaarheid, respect en toewijding wordt verwacht.

Ondanks de geringe nagelaten sporen menen wij toch als zeer waarschijnlijk te mogen aannemen, dat er in Oirschot reeds vanaf een vroeg stadium doorlopend een speciale band geweest is tussen het kapittel en een notaris.

In de oorkonde van 1426.10.05 noemt Rutgher filius Johannis Rutgheri de Audenhoven zich "notarius capituli quoad premissa" "kapittelnotaris met betrekking tot het voorgaande".

Bij de oprichting van het Bestse rectoraat d.d. 1437.08.20 noemt Jordanus Ancelmi Hannen zich wijdlopig "venerabilium dominorum decani et capituli ecclesie sepedicte notarius iuratus et in hac parte coram eis scriba" "beëdigd notaris van de eerwaarde heren deken en kapittel van de meergenoemde kerk en ten deze voor hen secretaris".

Bij de oprichting van het beneficie van het Maria-altaar in de kerk van Vessem d.d. 1470.03.02 noemt Henricus Beelarts zich "capituli notarius" "kapittelnotaris".

Wanneer de cantorij wordt opgericht d.d. 1501.06.23, geeft het kapittel opdracht, dat de oorkonde moet worden opgemaakt "per notarium nostrum infrascriptum" "door onze ondergeschreven notaris". Deze notaris was toen Martinus Vlemmincx. Omdat hij deze oorkonde niet meer "in forma" heeft kunnen brengen, werd de opdracht van het kapittel later gerealiseerd door notaris Johannes Buetzelar de Xanctis (1506.08.02), waaruit met een grote waarschijnlijkheid voortvloeit, dat deze persoon Martinus Vlemmincx is opgevolgd als kapittelnotaris, welke waarschijnlijkheid nog versterkt wordt doordat hij vier andere oorkonden voor het kapittel opmaakte.

De oprichting van het beneficie van Sint Anna en Oda werd d.d. 1507.04.15 verleden voor Gaspar de Esch, kapittelnotaris, die zoals reeds gememoreerd is, vermoedelijk toen ook al rentmeester van het kapittel was.

De oorkonde van de oprichting van het beneficie van de twaalf apostelen en Sint Hubertus werd d.d. 1514.03.29 verzorgd door kapittelnotaris Johannes de Hersel, die, zoals wij zagen, toen ook reeds rentmeester van het kapittel was. Hij werd in 1520 door Gerard Menghelen opgevolgd als rentmeester van het kapittel, Er is geen enkele aanwijzing, dat deze ook opvolgde als kapittelnotaris. Dit is zeker mogelijk, maar het is evenzeer mogelijk, dat Jan van Hersel kapittelnotaris bleef. Een dergelijk compromis lag geheel in de Oirschotse lijn.

Een verdere continuïteit van de functie van kapittelnotaris is voor de hand liggend. In een lijst uit 1575 van de opbrengsten der kapitteltienden en de daaraan verbonden lasten staat een post van 2 mud rogge voor de kapittelnotaris vlak na die van de koster en vóór die van meerdere andere functionarissen.¹¹⁴¹

Als we de stijl, die de kapittelnotarissen gebruikten in de oorkonden, die zij vervaardigden voor het kapittel, nader beschouwen, vinden wij deze ook terug in sommige eerdere oorkonden rond 1400. In de oorkonde van het kapittelstatuut d.d. 1416.11.24 spreekt notaris Henricus Jordani de Oerscot met dezelfde reverentie over zijn opdrachtgevers. Ditzelfde kunnen we zeggen van notaris Daniel de

Oerscot in het erfpachtcontract van 1388.01.10. Wij veronderstellen daarom, dat van die tijd af een speciale relatie bestaat tussen het Oirschotse kapittel en een kapittelnotaris.

De beloning van 2 mud rogge, die (in ieder geval rond 1575) aan de kapittelnotaris toekwam, kan moeilijk als salaris beschouwd worden maar eerder als een douceurtje, dat ook genoten werd door de organist en de barbier, om van hun trouw en dienstwilligheid verzekerd te zijn. Hij zal overigens, zoals gebruikelijk was voor een openbaar notaris, per geleverde prestatie beloond zijn. Daartegenover genoot de rentmeester 10 mud per jaar. Wij beschouwen hem als een gesalarieerde functionaris van het kapittel, zij het dan in een deeltijdbaan. Hij werd dan ook officieel benoemd. De functies van rentmeester en kapittelnotaris blijken echter nogal eens gecombineerd te zijn geweest.

Het toezicht op het openbare notariaat

De instanties, die openbare notarissen benoemden, dienden volgens onze opvatting ook toezicht te houden op de correcte uitoefening van die functie. Van enige controle uit naam van de paus is echter geen spoor gevonden en van een controle uit naam van de keizer slechts een enkel. Rond 1450 is de paltsgraaf Johannes Trogssesse de Beyerod door keizer Frederik III aangewezen, om te controleren, of keizerlijke notarissen een geldige bevoegdheid hadden en ook of zij de vereiste kwaliteiten bezaten.¹¹⁵) Hiervan zijn sporen gevonden in de omgeving van Antwerpen, Diest en Leuven, maar bij ons onderzoek is evenmin als in Hasselt enige aanwijzing gevonden, dat deze controle hier heeft plaatsgehad.

In de zestiende eeuw hebben de keizers Maximiliaan en Karel V maatregelen genomen, om een einde te maken aan mistoestanden bij het notariaat, maar met de doorwerking van die maatregelen begon een nieuwe periode, die buiten dit onderzoek valt.

Een enkele maatregel, die door een plaatselijke instantie werd genomen, regelde slechts zaken in de marge en kon in beginsel niet het notariaat als zodanig betreffen. In feite zijn de meeste bemoeienissen met het notariaat uitgegaan van de bisschoppen.

De bemoeienissen van de Luikse curie met het openbare notariaat

Omdat de bisschoppelijke curie van Luik speciale erkenning verleende aan bepaalde openbare notarissen, kon zij voor dezen afzonderlijke bepalingen maken. In dit kader zijn de bisschoppelijke bepalingen te zien, die uitgevaardigd werden in de veertiende en vijftiende eeuw¹¹⁶). Maar behalve het uitvaardigen van deze

voorschriften heeft de Luikse curie zich ook herhaaldelijk bemoeid met zeer concrete zaken het notariaat betreffende.

Omtrent deze bisschoppelijke bemoeienis zijn drie standpunten:

1. De Luikse curie nam concrete beslissingen betreffende het notariaat als zodanig.
2. De Luikse curie bemoeide zich met het notariaat in zoverre notarissen als clerici onder haar jurisdictie vielen.
3. De Luikse curie bemoeide zich alleen met notariële zaken in zoverre deze zaken als zodanig onder haar competentie vielen.

De eerste opvatting schijnt door Mosmans te worden gehuldigd. Wij zeggen "schijnt", omdat hij toch wat vaag blijft, evenals in zijn standpunt omtrent de benoeming, waar hij geen of nauwelijks onderscheid maakt tussen benoeming en erkenning. Wij zien echter geen enkele juridische basis, waarop een dergelijke bemoeienis mogelijk zou zijn.

Het tweede standpunt is vrij algemeen aanvaard. Toch lijkt ons het derde standpunt het enige juiste.

In de voorliggende oorkonden komen enkele gevallen voor.

Het eerste.

Voor notaris Johannes Leydecker te 's-Hertogenbosch had d.d. 1367.08.09 Bertholdus Henrickszoon van den Dyck (Bertholdus de Aggere filius quondam Henrici de Aggere) zijn testament gemaakt, dat de notaris vanwege zijn overlijden niet meer had kunnen instrumenteren. De Tafel van de H. Geest van 's-Hertogenbosch, bevoordeelde in genoemd testament, voelde zich daardoor onzeker van het toegezegde legaat en wendde zich met enkele andere personen tot de officiaal met het verzoek, om aan een notaris opdracht te geven de voor hen belangrijke rechtshandelingen te instrumenteren. De officiaal gaf deze opdracht d.d. 1367.10.11 aan notaris Johannes Baldewini de Bynderen. Deze opdracht is geïnseerd. Zij houdt in, dat hij uit de protocollen of aantekeningen instrumenten moet vervaardigen "ad instantiam dictorum exponentium pro dicto notario defuncto" "op aandringen van genoemde belanghebbenden in plaats van de overleden notaris". Johannes Baldewini de Bynderen vervult deze opdracht, wat het testament betreft, ten huize van de overleden notaris. De opdracht luidde ook, om de instrumenten naast zijn notariële bekrachtiging te voorzien van het zegel der officialiteit. Dit zegel is niet aangebracht noch aangekondigd en de oorkonde is geredigeerd als een zuiver notarieel instrument. Notaris Leydecker had zijn minuut blijkbaar volledig uitgeschreven, zodat het instrument eerder het karakter van een transsumpt draagt.

Het tweede.

Voor notaris Jordanus Ancelmi maakten d.d. 1471.04.10 Symon van den Papenvoert en Elisabeth zijn echtgenote te Best hun testament, waarin zij een belangrijk legaat nalieten voor de herbouw der Sint-Petrus-kerk. Dit instrument werd door de notaris niet meer geïnstrumenteerd. Blijkbaar jaren later richtten enkele belanghebbenden zich tot de officiaal met het verzoek, een notaris opdracht te geven, om voor hen belangrijke stukken uit het protocol of de aantekeningen van de overleden notaris te instrumenteren. D.d. 1479.08.31 gaf de officiaal deze opdracht aan notaris Jacobus Dormalen de Oerscot. Weer een paar jaar later d.d. 1482.02.08 wendden de kerkmeesters zich tot deze notaris, die voor hen een afschrift vervaardigde van het notarieel protocol betreffende het genoemde testament. De oorkonde is geredigeerd als een oorkonde van de officiaal, maar diens zegel is niet aangekondigd noch aangebracht. De opdracht van 1479 is geïnseerd. Daarin wordt niet uitdrukkelijk voorgeschreven, zoals in 1367, in welke vorm de oorkonde opgemaakt moet worden, maar wel, dat de tekst van het protocol of de aantekeningen letterlijk overgenomen moet worden bij de redactie "in publicam formam". Ook kreeg Jacobus Dormalen volmacht, om de stukken bij degenen, die deze onder zich hadden, desnoods met dreiging van kerkelijke straffen op te eisen ter inzage voor het maken der afschriften.

Aangaande het eerste geval heeft zich later volgens helaas oncontroleerbare vermelding van Mosmans een proces afgespeeld voor de kerkelijke rechtbank¹¹⁷).

Wij hebben de indruk, dat in beide gevallen een ad-hoc-ingreep van de officiaal heeft plaatsgehad in zaken, die duidelijk onder zijn competentie vielen. Slechts indien een dergelijke ingreep kan worden geconstateerd bij een notaris, die geen clericus was, zal bewezen zijn, dat het derde standpunt het juiste is.

V. DE NOTARIËLE OORKONDEN NAAR HAAR VORM EN INHOUD

Voordat een oorkonde door de notaris in openbare vorm (in publicam formam) gebracht werd, moest er wel het een en ander gebeurd zijn. De notaris zal aantekeningen gemaakt hebben, een concept en een minuut, die misschien het protocol vormden. Sommigen zullen een apart protocol-register hebben bijgehouden, maar aangezien hiervan niets bewaard is van de hand van de besproken notarissen, beperken we ons tot de in originali of in afschrift bewaarde "openbare instrumenten".

Deze openbare instrumenten hadden een speciale vorm met een beginformule en een nogal uitgebreide slotformule, waar tussenin de weergave van de eigenlijke rechtshandeling was ingesloten.

In de bestudeerde instrumenten kunnen we drie vormen onderscheiden:

1. a. Het zuiver notarieel instrument met onderschrift en handmerk van de notaris zonder zegel.
(Het ook bestaande zuiver notarieel instrument met notarieel zegel komt onder de bestudeerde oorkonden niet voor.)
- b. Het zuiver notarieel instrument met bijzegel van een of meer der partijen of anderen.
2. De zegeloorkonde van een instantie of persoon met volledige notariële bekrachtiging.

De verdeling naar deze vorm is als volgt:

	Oirschot	buiten Oirschot
1. a. Zuiver notarieel instrument	67	26
b. Zuiver notarieel instrument met medebezegeling	4	1
2. Zegeloorkonde met volledige notariële bekrachtiging	17	5
	88	32

Het totaal van de hier vermelde instrumenten is niet gelijk aan het totaal in de lijst van de bijlagen, omdat oorkonden, die uit het protocol van een overleden notaris door een ander zijn geïnstrumenteerd, bij deze verdeling slechts één keer zijn geteld, terwijl ze in bijgevoegde lijst twee maal voorkomen.

Het aantal zegeloorkonden is relatief nogal hoog, vooral wat betreft de oorkonden van Oirschotse notarissen: ongeveer 20% terwijl die van buiten-Oirschotse notarissen het nog relatief hoge 15% halen. De overgrote meerderheid der zegeloorkonden werd gevonden in het kapittelarchief. Bij de verdeling naar inhoud zal hierop wat meer licht vallen.

De zegeloorkonden zijn in het algemeen uitgegaan van instanties of publieke personen. Slechts één zegeloorkonde ging uit van een particulier: het testament van de eerste roedragers van het Oirschotse kapittel, Jan van den Doerne van Aarschot d.d. 1426.11.06.

Op verzoek van de partijen vervaardigden de notarissen een openbaar instrument of meerdere openbare instrumenten ten behoeve van degenen, die er belang bij hadden. Van het testament van Wouter van den Langenneep en zijn vrouw d.d. 1466.05.28 zijn twee instrumenten aanwezig. A bevindt zich in het parochiearchief, B in het archief van de Tafel van de H. Geest in Oirschot. De teksten blijken niet identiek te zijn. Na eenzelfde begin-protocol en de gewone algemene bepalingen van een testament volgt in A na de uitdrukking "Inter alia pia legata" "Onder andere vrome legaten" het legaat aan de kerk, terwijl in B na dezelfde uitdrukking het legaat aan de Tafel van de H. Geest volgt. Daarna vervolgen beide teksten weer met de slotbepalingen en het eindprotocol. De beperking "Inter

alia pia legata" komt ook voor in de instrumenten van de hand van notaris Henricus Beelarts d.d. 1469.04.12 en 1471.03.03. Wat een middeleeuwse notaris een instrument noemt, hoeft dus geen volledige weergave te zijn. Er blijkt soms een "integrum et principale instrumentum" "een volledig voornaamste instrument" te zijn, waarnaar in andere niet-volledige en minder voornamen instrumenten verwezen wordt, zoals de Oirschotse pastoor notaris Mercellus de Pomerio in feite doet aan het einde van de "inter alia pia legata" opgenomen testamentaire bepalingen in het instrument d.d. 1472.09.13 van het testament van Heinric Heinricszoon Mathyssen. Aan de hand van dergelijke beperkende bepalingen zal men dus dienen te achterhalen, of men met een volledig hoofdinstrument te doen heeft of met een afgeleid instrument.

De jaartijl

Daar zowel de Oirschotse schepenenbank - in afwijking van het algemeen gebruik in de Meierij van 's-Hertogenbosch - als het Oirschotse kapittel tot 1540 steeds Kerststijl gebruikten, die de stijl was van de Luikse curie, is geen reden gevonden, om ergens een afwijking daarvan aan te nemen.

Ook de Bossche notarissen gebruikten Kerststijl ondanks het feit, dat de Bossche schepenenbank Paasstijl gebruikte⁸⁾. Sommige Bossche notarissen, die tevens voor de Bossche schepenenbank werkten, hebben dus regelmatig van jaartijl moeten wisselen.

Pontificaatsaanduiding

Ofschoon het volgens latere richtlijnen tot de notariële geplogenheden behoorde, het jaar ook aan te duiden met het regeringsjaar van paus en keizer, wordt een regeringsjaar van de keizer in geen enkele van de bestudeerde oorkonden vermeld. Ook de pontificaatsaanduiding komt niet altijd voor en ontbreekt voornamelijk in de beginfase. Ze komt niet voor, noch bij Oirschotse noch bij buiten-Oirschotse notarissen vóór 1387.07.22. Van dan af wordt ze al gauw tamelijk regelmatig met aanvankelijk nogal enkele uitzonderingen, maar in een later stadium wordt een achterwege laten van de pontificaatsaanduiding zeldzaam.

Bij een - vrij willekeurige - steekproef bleek, dat de Oirschotse pastoor notaris Mercellus de Pomerio d.d. 1471.08.05 Paulus II als paus vermeldt, terwijl deze reeds op 1471.07.26 overleden was. In exact 10 dagen had het bericht van zijn overlijden Oirschot dus nog niet bereikt. Nog veel groter bleek de tijdsafstand ruim 20 jaar daarvoor. Notaris Jordanus Ancelmi de Oerscot vermeldde d.d. 1447.04.18 Eugenius IV nog als paus, terwijl deze d.d. 1447.02.23 reeds was overleden. Het is bijna onvoorstelbaar, dat het bericht van zijn dood en de keuze van

zijn opvolger in bijna twee maanden Oirschot nog niet bereikt had, al moeten wij er rekening mee houden, dat er in de winter natuurlijk weinig gereisd werd. Hier zou een interessant onderzoek te doen zijn, maar dan moet een veel uitgebreider gebied bestreken worden.

Ook blijkt, dat men in onze regio de tegenpauzen van Pisa erkend heeft. Uit de tijd van Alexander V is geen oorkonde, maar vanaf 1410.08.27 t/m 1415.02.25 figureert Johannes XXIII. Zijn afzetting door het concilie van Constanz wordt ook gevolgd. Vanaf 1416.02.22 t/m 1417.03.24 is er sprake van "sede vacante".

Nadere datering

Een enkele keer wordt in de datering de dag van de week genoemd: "die Martis" "die Mercurii" "die Dominica". Meestal gebeurt dit echter niet. Nu zijn de wekdagen, waarop de rechtshandelingen plaatsvonden, natuurlijk te berekenen. In het volgende staatje wordt een overzicht gegeven van de verspreiding der rechtshandelingen over de dagen der week. Hierbij is een aparte kolom genomen voor de testamenten, daar deze dikwijls acuut gemaakt werden in stervensgevaar. De transsumpten en uittreksels van testamenten werden hierin niet meegenomen, omdat daarvoor de reden van het acuut gemaakt worden niet geldt. De testamenten zijn dan ook vrij regelmatig over de wekdagen verspreid met uitzondering van de woensdag en vrijdag in Oirschot. Als we het geheel van alle oorkonden overzien, is er een opvallend hoogtepunt op dinsdag en vrijdag en een opvallend dieptepunt op donderdag en zaterdag. We hadden in Oirschot eigenlijk een hoogtepunt verwacht op zaterdag, de dag van de Oirschotse weekmarkt. Dit blijkt heel anders te zijn. We zullen daarvoor een verklaring wagen.

	Oirschot		Buiten Oirschot		totaal
	testamenten	andere	testamenten	andere	
Zondag	4	10	1	1	16
Maandag	4	9	3	1	17
Dinsdag	4	13		7	24
Woensdag	7	7	3	1	18
Donderdag	3	4	1	3	11
Vrijdag	6	9	2	6	23
Zaterdag	2	5	3	1	11
Totaal	30	57	13	20	120

Gezien het geheel hebben wij voor Oirschot gezocht naar een verklaring. Als poging het volgende. Men maakte meestal een afspraak met de notaris op zaterdag (marktdag) of zondag, als men toch "in het dorp" kwam. De afspraken werden bij voorkeur vastgesteld op de eerstvolgende dagen. Voor sommigen op zondag, omdat men dan toch weer in het dorp kwam, voor anderen op maandag, voor zaken, die wat meer aandacht vroegen of tijd, op dinsdag (De oorkonden daarvan werden relatief het meest bewaard.), voor testamenten, waar geen haast bij was (Die waren er natuurlijk ook.) nam men bij voorkeur rustiger dagen.

Er zijn nogal wat oorkonden gemaakt op aposteldagen of andere verplichte feestdagen. Een onderzoek hiernaar zou erg ingewikkeld worden, omdat men dan eerst een complete lijst zou moeten hebben van alle, ook plaatselijke, feestdagen, die bovendien in de loop van de tijd ook wel eens veranderd zijn.

De getuigen

Een belangrijke plaats in het eindprotocol werd ingenomen door de lijst van getuigen. Daarbij valt op de eerste plaats op, dat er zelden een vrouw voorkomt als getuige. Van de in totaal 109 getuigen, die vermeld worden in de buiten-Oirschotse oorkonden, zijn slechts 2 vrouwen. Bij de Oirschotse oorkonden ligt de verhouding iets ruimer. Daar zijn van de in totaal 310 getuigen 8 vrouwen. Toch was een vrouw in principe evenwaardig als getuige, zoals blijkt uit het instrument van notaris Henricus Beelarts d.d. 1469.04.12, waarin slechts 2 (voor de geldigheid vereiste) getuigen optreden, van wie 1 een vrouw is.

Het aantal vermelde getuigen varieert van 2 tot 8. Daarnaast treffen we in enkele gevallen nog de aanduiding aan van meerdere, niet met name genoemde, getuigen: bij de Oirschotse oorkonden 9 maal, bij de buiten-Oirschotse slechts 1 maal. Afgezien van deze niet met name genoemde getuigen volgt hier een overzicht van het aantal oorkonden - beter gezegd het aantal rechtshandelingen, want in sommige oorkonden worden meerdere rechtshandelingen met meerdere reeksen getuigen beschreven - waarin 2 tot 8 getuigen vermeld worden.

Aantal rechtshandelingen, waarin voorkomen:

	Oirschot	Buiten Oirschot
2 getuigen	37	15
3 getuigen	28	12
4 getuigen	11	3
5 getuigen	7	2
6 getuigen	7	2
7 getuigen	1	
8 getuigen	3	2

Hieruit blijkt duidelijk, dat in de overgrote meerderheid der rechtshandelingen slechts 2 of 3 getuigen worden vermeld.

Onder de getuigen nemen de geestelijken een belangrijke plaats in. Het duidelijkst voor een overzicht lijkt het totaal aantal geestelijken en het totaal aantal leken, dat als getuigen in de rechtshandelingen optreedt.

Totaal aantal optredende getuigen naar hun kwaliteiten:

	Oirschot	Buiten Oirschot
Dekens	3	
kanunniken	16	8
priesters	86	29
clerici	50	30
<hr/>		
totaal geestelijken	155	67
<hr/>		
mannen	147	40
vrouwen	8	2
<hr/>		
totaal leken	155	42
<hr/>		
totaal generaal	310	109

Hoewel in Oirschot het totaal aantal geestelijken-getuigen het totaal aantal leken-getuigen niet overheerst zoals buiten Oirschot, wijzen de cijfers toch in de richting, dat in de notariële activiteit het kerkelijke karakter al-overheersend is. Nu was het aantal geestelijken in die tijd relatief groot, maar in een goed gefundeerde schatting voor Oirschot komt het aantal geestelijken aldaar toch niet hoger dan ca. $1\frac{3}{4}$ van de totale bevolking. Opvallend is in Oirschot het relatief geringe aantal clerici-niet-priesters. Dit stemt overeen met onze algemene indruk uit de Oirschotse archieven, dat bijna alle clerici in Oirschot priester werden gewijd, zodra er voor hen een beneficie ter beschikking kwam. Vermoedelijk waren in grotere plaatsen meer functies beschikbaar voor clerici-niet-priesters.

De oorkonden naar haar inhoud

Gehlen onderscheidt naar inhoud de notariële oorkonden in drie groepen, maar verzwakt deze indeling weer door de opmerking, dat bij gerechtelijke zaken de notaris eigenlijk niet als openbaar functionaris optreedt¹¹⁹). In de voorliggende

notariële oorkonden zien we geen optreden van de notaris in gerechtelijke zaken, tenzij men het optreden van een notaris in opdracht van de officiaal ter instrumentering van een rechtshandeling uit het protocol of de aantekeningen van een andere notaris als zodanig wil beschouwen, maar deze zienswijze is door Gehlen niet bedoeld.

Wij verdelen de oorkonden naar inhoud in twee hoofdgroepen: zaken betreffende vrijwillige rechtspraak en bestuurlijke zaken.

In deze verdeling is de inhoud alleen zakelijk-inhoudelijk bekeken. Een testament, dat in opdracht van de officiaal geïnstrumenteerd is uit het protocol van een andere notaris, is daarbij slechts éénmaal geteld.

Er is een aparte rubriek "transporten" opgenomen voor die rechtshandelingen, waarbij wel een opverdracht van (roerend) bezit plaats vindt, maar waarbij niet duidelijk is, of deze overdracht plaats vindt ten gevolge van koop of ten gevolge van schenking.

Een schenking, waarbij voorwaarden zijn gesteld (b.v. een jaargetijde), is toch als schenking geteld.

Schenking en verkoop van onroerend goed komt in de notariële oorkonden niet voor.

Onder "algemene beslissingen" zijn begrepen statuten, benoemingen van beneficianten en andere bestuurlijke beslissingen, waarvoor geen aparte rubriek is opgenomen.

Verdeling naar inhoud van de notariële oorkonden

	Oirschot	Buiten Oirschot
Zaken betreffende vrijwillige rechtspraak		
Testamenten	30	13
transsumpten van testamenten	1	2
uittreksels uit testamenten	11	2
stukken betreffende uitvoering van testamenten	4	3
transsumpten van allerlei oorkonden	1	2
schenkingen	5	3
verkopen	3	
transporten	6	1
erfpachtcontracten	1	
schuldbekentenissen		
verlof tot lossing van jaarpacht	1	1

kwitanties	1	
procuratie		1
diverse accoorden	2	
	<hr/>	
totaal vrijwillige rechtspraak	67	28
Bestuurlijke zaken		
algemene beslissingen van het kapittel	3	
oprichting van beneficijs door het kapittel	16	
ruil van beneficijs	1	
algemene beslissingen van hogerhand		3
oprichting van beneficijs van hogerhand		1
benoeming van notaris	1	
	<hr/>	
totaal bestuurlijke zaken	21	4
	<hr/>	
totaal generaal	88	32

Wanneer we testamenten, transsumpten en uittreksels van testamenten samentellen, komen we voor Oirschot aan 42 van de 8S en voor buiten Oirschot aan 17 van de 32 oorkonden. Dat is voor buiten Oirschot iets meer dan de helft en voor Oirschot iets minder dan de helft.

De oorkonden, die bestuurlijke zaken inhouden blijken in hoofdzaak oprichting van kerkelijke beneficijs te betreffen. Onder deze oorkonden treffen we het leeuwenandeel van de zegeloorkonden aan. Het Oirschotse kapittel, dat in alles zijn exemptie ten opzichte van bisschoppelijke bemoeienis trachtte te handhaven, heeft ook in deze de bisschop totaal terzijde gelaten. Het enige beneficium, dat in Oirschot op pauselijk gezag werd opgericht, heeft dat te danken aan de uitdrukkelijke wil van de schenker of van de executrices van diens testament.

Plaats van handeling

Hoewel de plaats van handeling eigenlijk niets zegt over de vorm of inhoud van de notariële oorkonden, meenden we toch een beschouwing daarover hieraan te moeten vastknopen, omdat ons daardoor een duidelijker kijk gegeven wordt op de functie van het openbare notariaat in de middeleeuwse maatschappij, die klaarblijkelijk een andere kijk had op privacy dan mensen van onze tijd.

Wanneer we nagaan, waar de notariële vastgelegde rechtshandelingen geschieden, moeten we - misschien tot onze verwondering - immers vaststellen, dat deze op allerlei plaatsen gesteld werden behalve op die, waar wij ze zouden verwachten: ten huize van de notaris. Daar kwam men slechts een zeldzame keer bijeen voor de gewichtige gebeurtenis. In de buiten Oirschot opgemaakte akten vonden we het slechts enkele malen vermeld en in de akten, die in Oirschot zelf werden opgemaakt, slechts één keer. (1466.05.28A + B).

De overgrote meerderheid der testamenten werd opgemaakt ten huize van de testateur, wat voor de hand liggend is, als we bedenken, dat zeer dikwijls vermeld wordt, dat de testateur of een van de testateurs ziek was. Ook wanneer een testament werd opgemaakt in het huis van een ander, kan dat daarin zijn reden gevonden hebben, dat de testateur daar inwoonde of verpleegd werd.

Men schijnt ervan te zijn uitgegaan, dat het opmaken van een notariële akte minstens een half-openbare aangelegenheid was. Maakte men zijn testament - noodgedwongen - meestal in huis, een uittreksel daaruit of een afschrift werd veelal verzocht op het kerkhof, een enkele maal in de kerk, op het Vrijthof, of op straat. Wat het kerkhof betreft, moeten we ons realiseren, dat dit in de tijd, waarover wij spreken, de plaats van publieke samenkomst was. Het huidige marktvelde bestond nog niet. Daar stonden verschillende huizen. Het kerkhof was vermoedelijk niet veel groter dan het huidige ommuurde terrein rond de kerk. De eerste Sint-Petrus-kerk echter (gebouwd rond 1268, afgebrand in 1462) was wel heel wat kleiner dan de huidige. Op dat kerkhof stonden, zoals op het latere marktvelde, de twee 'geboden-linden', waar de afkondigingen werden gedaan en waarrond belangrijke bijeenkomsten plaats vonden. Er waren steeds twee 'geboden-linden', de grote, waar in feite de afkondigingen werden gedaan, en de kleine, die de grote eenmaal zou vervangen, wanneer deze afgeleefd was en moest worden omgekap. In plaats van de oude omgekapt werd dan een nieuwe geplant, die 'de kleine' bleef, tot hij op zijn beurt na de val van zijn oudere collega weer zou promoveren.

Deze situatie kunnen we afleiden uit de akte van transport d.d. 1337.10.28, die gepasseerd werd op het kerkhof onder de grote linde 'sub tilia altiori' en het testament, dat werd gemaakt d.d. 1359.10.28 op dezelfde plaats 'sub tilia ampliori'.

Wanneer de testateur gezond was, werd het maken van zijn testament soms een gebeurtenis van min of meer openbaar karakter, wat dan ook dikwijls geschiedde op openbaar terrein, het kerkhof of de publieke straat. Zelfs kon daarbij een streven naar publiciteit meespelen, om - zoals we dat ook in onze tijd kennen - een bepaalde persoon, onafhankelijk van zijn werkelijke waarde, belangrijk te doen schijnen. Zo'n geval deed zich voor bij Lieke van Maren - een zelfbewuste vrouw, aan wier markante persoonlijkheid wij nog eens een afzonderlijke beschouwing hopen te wijzen - die haar testament maakte d.d. 1412.03.12 in de (oude) Sint-

Petrus-kerk in de kapel, die twaalf jaar eerder krachtens testament van haar oom, de Luikse kanunnik Jordaen Brant van Straten, aan deze kerk was aangebouwd.

Wat hier gezegd is over de plaats van handeling van testamenten, gaat ook op - met uitzondering van de overheersende plaats van het huis van de testateur - voor andere rechtshandelingen. Ook deze geschieden dikwijls op openbare of half-openbare plaatsen. Eénmaal troffen we een herberg als plaats van handeling. D.d. 1505.05.27 werd het vermoedelijk moeizaam tot stand gekomen accoord tussen de H. Geestmeesters en Joost van Geloven van Wintelre over de betaling van achterstallige pachten gesloten in de nog steeds bekende herberg 'In den bonten os', vermoedelijk wel bekrachtigd met een pint bier maar wel niet met een chinees etentje.

Een afzonderlijk woord dient gewijd te worden aan die rechtshandelingen, waarbij het kapittel betrokken was. Dat woord is heel eenvoudig. Practisch al deze rechtshandelingen vonden plaats "in loco capitulari" "in de kapittelkamer". Het kapittel ging niet naar een notaris maar ontbood zijn notaris bij zich. Uitzonderingen zijn die rechtshandelingen, waarbij het kapittel zelf uitdrukkelijk algemene bekendheid beoogde. Nadat de oprichting van de fundatie van kanunnik Joorden Brant d.d. 1400.05.02 in de kapittelkamer was geëffectueerd, werd op dezelfde dag de nieuw-aangebouwde kapel, waarin deze fundatie was gevestigd, door kapittel en dorpsbestuur - beide instanties deelden de supervisie over kerk en kerk-, bestuur - bij de Sint-Petrus-kerk geïncorporeerd en het beheer daarvan aan het kerkbestuur opgedragen op het kerkhof "in copiosa multitudine" "in aanwezigheid van een grote menigte". De bekendmaking van het kapittelbesluit d.d. 1509.09.22, om de opbrengst van de aflaat te besteden aan de afbouw van de Sint-Petrus-kerk, werd gedaan, zoals we ook zouden verwachten, in de kerk.

De opening van het testament van de Keulse kanunnik Engelbert van de Spijker, een gebeurtenis, die slechts een aanloop was tot de oprichting van de cantorij, vond echter plaats in het huis van de kapitteldeken.

Twee publiekrechtelijke rechtshandelingen, die geschieden buiten Oirschot, de incorporatie van de matricularij bij de kerkfabriek d.d. 1435.07.30 en de oprichting van het beneficium van Sint Anna en Oda d.d. 1507.03.05, vonden om begrijpelijke redenen plaats ten huize van de daarmee belaste personen, deken Petrus de Crom en deken Alard Baliart te 's-Hertogenbosch.

De zeer uitzonderlijke gebeurtenis van de benoeming van een notaris geschiedde d.d. 1513.07.10 geheel overeenkomstig onze verwachting ten huize van de benoemende vice-palsgraaf, kanunnik Anthonis Bruyninx.

Slechts een enkele maal, zowel bij publieke als particuliere rechtshandelingen, bleef een nadere plaatsaanduiding achterwege.

Enkele conclusies

Ofschoon een lijst van de notarissen en hun akten en een beschouwing over de notariële signetten nog in een latere aflevering zal volgen, meenden wij er goed aan te doen reeds hier enkele conclusies uit de voorgaande studie op een rijtje te zetten.

Deze conclusies liggen in het algemeen in de grote lijn van het middeleeuwse notariaat met enkele nuances, die voor Oirschot en mogelijk voor het platteland in het algemeen typerend zijn, zoals in de diverse benaderingen duidelijk is geworden. Op een enkel punt menen wij enig nieuw licht te hebben laten vallen.

1. De betiteling clericus geeft ons geen enkel houvast. Een notaris, die zich clericus noemt, kan heel goed priester zijn, wat voor enkele gevallen positief kon worden aangetoond. Daarnaast zullen we rekening moeten houden met de mogelijkheid, dat een notaris, die zich clericus noemt, geen geestelijke is in onze zin.
2. Wanneer van een rechtshandeling meerdere instrumenten werden vervaardigd, behoeven deze niet identiek te zijn. Het is mogelijk, dat zij uit meerdere bepalingen alleen diegene inhouden, die voor de belanghebbende, voor wie het betreffende instrument vervaardigd werd, van belang waren. Blijkbaar was de mogelijkheid van het bestaan van een hoofdinstrument en secundaire instrumenten aanwezig.
3. Het zou aanbeveling verdienen, het middeleeuwse notariaat te bestuderen in zijn betrekking tot een eenheid bestaande uit stad en omringend platteland, b.v. de Meierij van 's-Hertogenbosch.
4. Men zal rekening moeten houden met een nauwere relatie tussen openbaar notariaat en schepenbank dan tot nog toe gedacht werd.
5. De beter bewaarde schepenprotocollen kunnen een belangrijke bron zijn bij de bestudering van het openbare notariaat.
6. De bemoeienis van de bisschoppelijke curie met het openbare notariaat verdient een diepergaande studie.
7. Bestudeerd over een grotere regio zouden de notariële oorkonden inzicht kunnen geven in b.v. de communicatiesnelheid tussen Rome en de regio.

Samenvattend: Wij staan pas aan het begin van een studie met interessante perspectieven.

(wordt vervolgd)

NOTEN

HOOFDSTUK IV

105. P.L. Nève, 'Een notaris tussen hamer en aambeeld: de lotgevallen van Johannes Boudewijns in de jaren 1524 - 1530' in De Notarisklerk, jrg. 60, nr. 1185, blz. 94-96. De oorkonde bevindt zich in het R.A. te Maastricht, fonds Wetzlar, dossier nr. 108. Met dank aan rijksarchivaris Drs. J.H.M. Wieland en medewerker P. Boselie voor de opsporing der oorkonde en het ter beschikking stellen van een copie.
106. Oosterbosch, Hasselt, blz. 235/6.
107. Oosterbosch, Hasselt, blz. 236.
108. Gehlen, Notariaat, blz. 58.
109. Oosterbosch, Hasselt, blz. 238.
110. Oosterbosch, Hasselt, blz. 239.
111. Gehlen, Notariaat, blz. 49.
112. Gehlen, Notariaat, blz. 51.
113. Gehlen, Notariaat, blz. 59.
114. Frenken, Documenten, blz. 208-211.
115. Oosterbosch, Hasselt, blz. 242.
116. Oosterbosch, Hasselt, blz. 242.
117. Mosmans, Notarissen, blz. 156-158.

Hoofdstuk V.

118. Spierings, Schepenprotocol, blz. 12⁹/₃₀.
119. Gehlen, Notariaat, blz. 70 en 72.

II. EEN VERJONGINGSKUUR VAN HET SINT SEBASTIAANSILDE, OIRSCHOT

door A.E.M. van Esch

Voor het Oirschotse Sint Sebastiaansgilde was 1 september of beter 19 oktober 1986 een gedenkwaardige en historisch zeer belangrijke dag. Het was toen 90 jaar geleden, dat het gilde jong bloed kreeg toegevoegd, zij het op enigszins merkwaardige wijze.

Het Sebastiaansgilde had een glorieuze tijd beleefd in de periode 1839-1849. Het stond toen onder de enthousiaste leiding van hoofdman Willem Meijers. Zijn contacten met baron Sweerts de Landas, die zelfs beschermheer werd, gaf het gilde een speciaal elan, vooral in het toen erg rustieke Oirschot. In 1848 echter vertrekt Meijers met vrouw en kinderen naar Noord Amerika, naar Detroit. Nog net voor zijn vertrek maakt hij mee, dat het gilde moeilijkheden gaat krijgen over "het recht van wegen" over een uitgang van de schuttershof (achter het huidige café Oud-Brabant aan de Markt) richting Koestraat. Deze kwestie zou uitlopen op een proces, waarbij diverse advocaten werden ingeschakeld en duurde al met al ongeveer 20 jaar. Het gilde durfde na zijn vertrek geen nieuwe hoofdman te kiezen, omdat beschermheer Sweerts de Landas, bij het aanvaarden van die functie, zich het recht had voorbehouden, om zelf een nieuwe hoofdman en vaandrig te benoemen, wat ook in de statuten was vastgelegd. Maar door het vertrek van Willem Meijers was ook de contactpersoon van en met de beschermheer vertrokken en de relatie raakte in het slop. De sfeer werd minder, bestuursmutaties volgden elkaar op, een groot aantal leden verlieten het gilde en degenen die bleven waren niet in staat om financieel de eindjes aan elkaar te knopen. Toen in 1861 het gilde, bestaande uit nog slechts 9 leden, de schietbergen in de schuttershof diende te vernieuwen, wat op f 50,- werd begroot, besloot men ter dekking van deze kosten de gouden medaille te verkopen. Op één lid na, stemden allen vóór en de medaille werd voor f 79,- verkocht aan de Oirschotse goudsmid Van der Sande.

Het contributieboekje uit de jaren 1874-1876 vermeldt de volgende leden: Willem Verspeek, hopman; Jan van Heumen, vaandrig; Hendrik Meijers (broer van de emigrant); August van der Sanden; Leonardus van Heek; Gerardus van Beurden; Joseph van Esch; Jan Laurens de Kroon en Martinus van den Heuvel. In 1896 zijn er van deze negen leden nog drie in leven: Jan van Heumen is dan 79 jaar, Jan Laurens de Kroon 62 jaar en Gerard van Beurden, oud-koning, 61 jaar oud. Blijkbaar zijn in de periode 1876-1896 nog drie nieuwe leden aangenomen, te weten de deurwaarder Martinus Schoenmakers, de schoenmaker Cornelis Hobelen, beide 54 jaar oud in 1896 en de 55-jarige Gerard Westerkaken, kastelijn van het gildehuis, thans café Oud-Brabant. Hoe deze zes leden hun gilde-activiteiten

beleefden, of ze teerdagen hielden, of er nog schietwedstrijden werden georganiseerd is wegens gebrek aan bronnen uit deze periode onbekend.

Meester Panken, onderwijzer in Riethoven en navorser in de Kempische historie, tevens correspondent van het toen heel deftige Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in 's-Hertogenbosch, gewaagt het zelfs om te schrijven, dat het Sint Sebastiaansgilde niet meer bestaat. Er staat niet bij of meester Panken het zelf heeft geconstateerd en er wordt ook geen datum van het excité genoemd.* Het is wel bekend dat de oude schut Sint Joris-Dorp ter ziele is gegaan. Dit moet gebeurd zijn tussen 1845 en 1854. Althans op de inventaris van een veiling van een inboedel werd een kruisboog vermeld, die ter verkoop werd aangeboden. Het Sint Sebastiaansgilde schoot tot 1896 met cle handboog.

Hoe het ook zij, het Sint Sebastiaansgilde leefde nog, zij het op een zeer laag pitje. De gemiddelde leeftijd van de gildeleden bedroeg 61 jaar. Helaas is ook van andere Oirschotse verenigingen weinig bekend van hun activiteiten in de periode 1890 - 1900. Eerst na 1904 komt hierin verandering, dankzij de werklust van een correspondent van de Meierijsche Courant en de opkomst van de fotografie.

In Oirschot bestond een jeugdige toneelvereniging met de welluidende naam "HONY SOIT QUI MAL Y PENSE", een in oud-frans gestelde engelse wapenspreuk en leuze van de Orde van de Kousenband. Het betekent zoveel als "schande over hem, die er kwaad van spreekt". Wij gaan ons deze spreuk niet in negatieve zin eigen maken, integendeel, wij zullen geen kwaadsprekend woord kunnen uiten over de "HONY", zoals de vereniging in de volksmond werd genoemd. Op dinsdag 1 september 1896 was er een repetitieavond in wat nu café Oud-Brabant heet en op deze avond kwam bij één van de leden de gedachte naar voren om te komen tot de oprichting van een gilde om met de kruisboog op de vogel te gaan schieten. Het idee slaat aan, iedereen is enthousiast en wordt meteen lid. De drie op die avond niet aanwezige leden volgen enkele dagen later. Er wordt meteen ook een bestuur gevormd. Alfons Tret, stoelenfabrikant, 33 jaar oud, wordt hopman; Clemens Hendricx, een uit Helmond afkomstige schoenmaker, 24 jaar oud en reeds 6 jaar in Oirschot woonachtig wordt hopman-deken, samen met Antoon van der Steen. Deze laatste was hopman van 1909 tot 1932, toen hij wegens ziekte moest bedanken. Onder zijn leiding brak een tijd fase aan, waarin het Sint Sebastiaansgilde, met gilde-allure, in Oirschot en ver daarbuiten de toon aangaf. Emiel Fenseling werd de secretaris-penningmeester. Hij was in Haarlem geboren en kwam op 23 mei 1896 vanuit Oss naar Oirschot. Hij wordt niet uit het bevolkingsregister van Oirschot geschreven en is ook niet in Oirschot overleden. Zijn laatste gegeven dateert van 22 juli 1898. Tot aan die datum blijkt hij zijn con-

* Dit gegeven is mij ter hand gesteld door deken H. Louwers via A. van der Schoot, hoofdman van het gilde Sancta Barbara.

tributie voldaan te hebben. Van zijn hand zijn de beschreven eerste bedrijven van hetgeen ons gilde zal gaan voortzetten.

Het gilde noemt zich Sint Joris en neemt als wapen de kruisboog. Emiel Fenseling wordt belast met het samenstellen van het reglement. De eerstvolgende vergadering vindt plaats op zondag 6 september, 's middags om 15.30 uur. De agenda vermeldt de volgende punten:

1. aannemen van drie nieuwe leden (de afwezigen op 1 september)
2. benoeming van koning en twee koningsdekens, benoeming van de functies vaandrig, Sint Joris (patroonheilige te paard), een knecht van Sint Joris (ook te paard, later genoemd ordonnance) en de standaardrijder
3. aanwijzing van het gildehuis bij Van der Westerlaken
4. vaststelling van het nieuwe reglement.

De benoeming van de functionarissen had slechts een voorlopig karakter, immers in een later stadium zou men deze functies gaan verpachten. Van het reglement werden de eerste 16 artikelen goedgekeurd. Op 1 september waren er 16 leden van de "HONY" aanwezig, op 6 september met drie leden aangevuld en op resp. 8, 18 en 22 september komt er telkens een nieuw lid bij, waardoor het aantal leden van Sint Joris op 22 komt.

Op 8 september is de volgende vergadering. De notulen worden voorgelezen en H. de Croon wordt als nieuw lid aangenomen. Het reglement wordt vanaf artikel 17 afgewerkt. Er wordt nog een commissie benoemd tot het halen en bewerken van de bomen (bedoeld zal zijn de schutsbomen) en een commissie voor het aanschaffen van vanen en sjerpen, maar dit laatste wordt terugverwezen en aan het bestuur opgedragen.

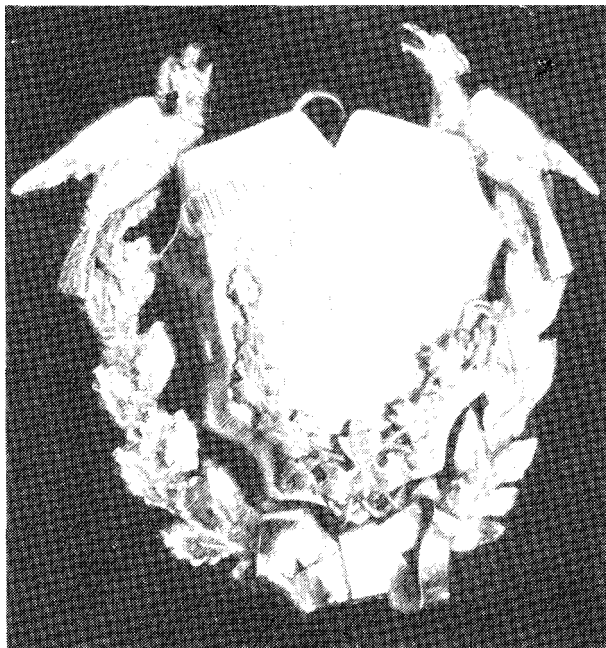
In de volgende vergadering, gehouden op 18 september, stelt de hopman dat op ingezonden recht geen gehoor kon worden gegeven, omdat de termijn van afkondiging te kort was. Er blijkt nu ook een aanvraag ingediend te zijn bij het college van Burgemeester en Wethouders om een vergunning tot het plaatsen van een schutsboom op de Molenhei en uiteraard tevens om een vergunning om daar te mogen schieten. Men had als nieuw gilde immers nog geen rechten. De burgemeester zag geen kans deze vergunning te verlenen om bovenstaande reden, maar adviseerde, aldus de hoofdman, om contact op te nemen met het gilde Sint Sebastiaan en met hen over de rechten te onderhandelen. De heren Van den Broek, Nuijens, Fritsen en Van der Steen nemen dit op zich. Tijdens deze vergadering wordt G. de Jong nog als lid aangenomen, vrij van inkomgeld op voorwaarde dat hij de vanen repareert.

Voor de vergadering van 22 september is er slechts één agendapunt en wel het aannemen van Antoon de Kroon, de wagenmaker, als nieuw lid. Hij wordt aangeno-

men, ook vrij van inkomgeld "om zijn diensten aan het gilde bewezen", zoals in het verslag vermeld staat. Welke diensten wordt niet vermeld. Zou hij met de malle-jan de schutsbomen naar de hei gebracht hebben of heeft hij ter plaatse enkele masten tot boom bewerkt?

De agenda van de vergadering van 28 september, de maandag tijdens de kermisweek en daags voor het koningsschieten, vermeldt ook maar één punt: de vaststelling van de volgorde van de optocht de volgende dag. De eerste keer kwam die er als volgt uit te zien:

1. ordonnance
2. twee standaardrijders
3. tamboer
4. vaandrig
5. vogeldrager
6. pijlenraper
7. oude leden van Sint Sebastiaan met de secretaris van het gilde
8. hoofdman met de twee dekens
9. vier leden, die geen ambt bekleden
10. koning met twee dekens
11. de overige leden (5), die geen ambt bekleden

*Koningsschild 1896
(foto A.E.M. van Esch)*

Op voorstel van L. Verheijden werd nog besloten om de leden die geen ambt bekleden, te verplichten om de bogen te dragen, d.w.z. de helft draagt de bogen heen en de andere helft draagt ze op de terugweg. De leden van het oude Sint Sebastiaansgilde mogen als gasten mee. Er ontstaat tijdens de vergadering nog een hele discussie over de vraag wie de zilveren medaille (bedoeld wordt het nieuwe koningsschild) zal gaan betalen.

Van de verschieping op kermisdinsdag is geen verslag gemaakt. G. Princée wordt koning.

Op 4 oktober 1896 stelt Just Nuijens voor om lid te worden van het gilde Sint Sebastiaan. Blijkbaar had hij al ruggespraak gehouden en het voorstel wordt met algemene stemmen aangenomen. Het Sint Sebastiaansgilde vraagt een inleggeld van f 2,50 per persoon. De hopman stelt daarop voor om dit bedrag in termijnen te betalen, doch vóór de kermis van 1897 dient het bedrag afbetaald te zijn.

Op 19 oktober wordt de laatste vergadering van dat jaar gehouden. In het verslag is te lezen dat de hopman voorstelt om de heren F. van Heck, J. Kuijpers en Guillaume Hubert van Haaren als lid en A.A. van Heumen en J. C.H. Breton van Lith als ereleden aan te nemen. Er is geen opmerking gemaakt op deze notulering, maar het zou mij niet verwonderen als de hopman in zijn voorstel genoemde namen in omgekeerde volgorde had voorgesteld! Het voorstel wordt met algemene stemmen aangenomen. De drie leden betalen een inleggeld van j' 4,—. Vervolgens sluit de hopman de vergadering.

Om 10 uur wordt de vergadering heropend en wordt overgegaan tot de verpachting van de waardigheden van standaardrijder, vaandrig en ordonnance. Na voorlezing van de notulen (bedoeld zijn hier de pachtvoorwaarden) werd de waardigheid van ordonnance gepacht door August Fritsen; de waardigheid van standaardrijder door H. Nuijens, terwijl de andere waardigheid van standaardrijder niet werd toegewezen. De waardigheid van vaandrig werd gepacht door Martinus van den Broek. De verpachting had plaats voor 1/8 ton bier voor elke waardigheid + aftapgeld. Vervolgens wordt de vergadering gesloten.

Deze verslagen staan in een door Fenseling zelf aangelegd cahier van 1 september 1896, maar in het oude gildeboek van Sint Sebastiaan staat op pagina 187 deze verpachting in officiële tekst met de voorwaarden volledig uitgeschreven. Aan het slot worden als getuigen A.M. Schoenmakers, deurwaarder en Jan Laurens de Kroon, brouwer, genoemd. Hieruit kunnen we dan ook concluderen dat vanaf de datum 19 oktober 1896 het door de HONY opgericht Sint Jorisgilde in het Sint Sebastiaansgilde is opgegaan. Trouwens Fenseling noemt in zijn ledenlijst als nr. 22 Gerard de Jong en de nrs. 23 tot en met 28 zijn de leden van het oude Sint Sebastiaansgilde, als nr. 29 J. Kuijpers, nr. 30 F. van Heck, nr. 31 en tevens doorgehaald W. van Haaren en als nr. 31 nog H. Hoppenbrouwers. De gemiddelde leeftijd van de leden van het oude Sint Sebastiaansgilde bedroeg in 1896 ruim zestig

jaar, nu na het samengaan met het Sint Jorisgilde ruim 32 jaar, een mooie verjongingskuur!

Uit de weliswaar spaarzame gegevens, die de notulen opleveren, blijken enkele zaken toch duidelijk aanleiding te hebben gegeven tot het voorstel om te fuseren: zowel St. Sebastiaan als de "HONY" of St. Joris i.o. waren "thuis" in het café van Gerard Westerlaken, wat het contact zeker gunstig beïnvloed zal hebben, van St. Sebastiaan werden de nog voorradige attributen als vaandel en standaardvaandels geleend voor de optocht op 29 september en het koningschieten gebeurde op de bomen van St. Sebastiaan. De zes Sebastianen werden ook genodigd bij het koningsschieten en waren de gasten van St. Joris, maar dit zou ook louter een beleefdheidsformule kunnen zijn, voor wat, hoort wat!

Immers eerst op 4 oktober komt Just Nuyens met het voorstel om met St. Sebastiaan te gaan samenwerken en eerst dan wordt er een onderhandelingscommissie gevormd.

Een zakelijk argument, vooral voor St. Sebastiaan heeft wel degelijk meegepeeld, om de fusie zo snel te doen verwezenlijken. Het gilde was met zes leden nagenoeg gedoemd uit te sterven en hier werd hen een kans geboden om er in een keer weer bovenop te komen. Ook financieel zaten zij aan de grond en de attributen en schutsboom waren nagenoeg versleten. Als onderhandelaars zullen opgetreden zijn Gerard Westerlaken, de hospes, Jan Laurens de Kroon en Martinus Schoenmakers, de deurwaarder, die voldoende gezond en zakelijk verstand hadden om aan de jonge heren van St. Joris i.o. hun verlangens en eisen op tafel te brengen. Vooreerst moest de naam worden aangenomen van Gilde St. Sebastiaan. De attributen werden pro deo overgedragen. Daartegenover werd een inleggeld geëist van f 2,50 per persoon, te beschouwen als een good-will en afkoop van de rechten.

Maar ook St. Joris weet met jeugdig elan te onderhandelen. Enkele jonge fabrikanten, twee onderwijzers en een man zonder beroep, die toch wel zoveel intellect heeft, dat hij meteen een reglement opstelt, dat volgens de notulen, welhaast ongeschonden wordt aangenomen, zij laten zich de kaas niet van het brood eten. De jonge St. Joris i.o. staat erop de touwtjes in eigen hand te houden en stelt voor de zes Sebastianen meteen als ere-lid te benoemen, hoewel alleen de oudste, de 79-jarige Jan van Heumen, daar aanspraak op zou kunnen maken. De jongsten zijn dan 52 en 54 jaar oud, wat toch wel erg jong is om als erelid benoemd te worden.

De gestelde voorwaarden blijken toch acceptabel. De naam Sint Sebastiaan wordt aangenomen, het gestelde inleggeld is accoord, mits wordt toegestaan om het in termijnen te voldoen. De leden van St. Joris hoeven echter geen zilverschat over te nemen. St. Sebastiaan was materieel gezien zeer arm, maar had nog wel iets dat ze nooit zou willen verliezen: haar naam, haar trots en good-will. Want ook in de duistere periode van de 60-er en 70-er jaren van de vorige eeuw was de roem en de

glorie van het gilde niet vergaan. En spoedig na de fusie zou blijken dat deze stap niet tevergeefs is geweest. Al in 1909 wordt er een groots gildefeest georganiseerd. Een fenomeen, dat voor die tijd een hele gebeurtenis was. Zelfs de pers heeft er toen serieus aandacht aan besteed. Maar dat is dan weer een ander hoofdstuk uit de historie van het gilde, misschien voor een volgende keer.

Ledenlijst van het gilde St. Sebastiaan op St. Sebastiaansdag (20 januari) 1897, drie maanden na de fusie:

ERELEDEN

Johan Charles Henri Breton van Lith, burgemeester van Oirschot (1895-1925), geboren in Soerakarta (Ned. Indië), nog ongehuwd. Hij vertrekt in 1925 naar Goeree-Overflakkee.

Antoon Adriaan van Heumen, wethouder, van beroep leerlooier, geboren in 1826, ongehuwd, overleden op zijn patroonsdag 13 juni 1904 en op 16 juni met gilde-eer begraven.

Jan van Heumen, van beroep kastelijn, geboren in 1817 en overleden in 1906. Hij werd gildebroeder per 20 januari 1843 en vaandrig in 1859. Vanaf 19 oktober 1896 werd hij, evenals de hierna volgende personen erelid.

Gerardus van Beurden, van beroep huisschilder, geboren in 1835, werd gildebroeder in 1855, koning in 1859. Hij overleed op 19 december 1903 en werd met gilde-eer begraven.

Jan Laurens de Kroon, van beroep bierbrouwer, geboren 4 juli 1834, hij wordt in 1866 vernoemd bij een verrekening van het verteer, in 1870 is hij deken en hij overlijdt op 27 mei 1906.

Cornelis Hobbelen, van beroep schoenmaker, geboren in 1842. Na zijn overlijden wordt hij op 30 juni 1923, de tweede dag van het gildefeest met gilde-eer begraven.

Martinus Schoenmakers, in 1842 in Schijndel geboren, huwt in Venraij met Anna Bekkers en komt in 1876 vanuit Deurne als deurwaarder naar Oirschot. Hij volgt Fenseling op als secretaris-penningmeester en bedankt voor het gilde in 1909. In 1918 vertrekt hij naar Culemborg.

Gerard Westerlaken, van beroep stratenmaker, later kastelijn, geboren in 1841 in Rosmalen, trouwt in Oirschot met Joanna de Laat en overlijdt op 9 mei 1924.

OVERHEID

Alfons Tret, hoofdman, van beroep stoelenfabrikant, geboren op 25 september 1863, huwt in 1906 met Maria van Haaren, bedankt in 1899 als hopman en als gildebroeder in 1903.

- Clement Alexander Hendricx, hoofdman-deken, van beroep schoenmaker, geboren in Bergen in 1872, kwam in 1890 vanuit Helmond naar Oirschot en vertrok in 1900 naar Deurne.
- Antoon van der Steen, hoofdman-deken, geboren in Casteren in 1872, in 1902 gehuwd met Maria Bakx, overleden in 1938.
- Emile Fenseling, secretaris-penningmeester, geboren in Haarlem, kwam in 1896 vanuit Oss naar Oirschot, zoals reeds vermeld ontbreken na 22 juli 1898 verdere gegevens over hem.
- Gerard Princée, koning, van beroep rijtuigverhuurder en vleeshouwer, geboren in 1868. Tot aan zijn overlijden op 24 februari 1945 was hij nog resp. koningsdeken en hoofdmansdeken.
- Louis Bedant, van beroep onderwijzer, geboren in Velden-Arcen (Limburg) in 1874 vertrekt per 31 januari 1900 naar Zevenaar.
- Willem van der Steen, koningsdeken, van beroep smid (in de Nieuwstraat), geboren in 1868, trouwt in Liempde met Margaretha van der Sande. Hij verliet het gilde in 1904.
- Jan Bullens, vaandrig, van beroep metselaar, geboren in 1877, zoon van Hendrik Bullens en Joanna Essens, trouwt in 1905 met Elisabeth Jonkers, verlaat het gilde na het gildefeest in 1909.
- Justinus Nuijens, standaardrijder, secretaris van de gemeente Oirschot, geboren in 1874, zoon van Jozef Ludovicus Nuijens en Antonet van Griensven, huwt in 1904 met Cornelia Wouters. Hij is koning in 1906 en bedankt in 1909.
- Augustinus Fritsen, ordonnance, geboren in Helmond in 1878 als zoon van de medicus Everardus Fritsen en Anna van Baar. Hij vertrekt in 1903 naar Helmond en overlijdt in Aarle-Rixtel in 1904.
- Jan H. Vlamings, tamboer, van beroep slagersknecht, geboren in Ginneken in 1877 en vertrekt op 23 januari 1897 naar Breda. Waarschijnlijk zal hij het Sint Sebastiaansfeest al niet meer hebben meegemaakt.

LEDEN

- Petrus Jan van den Akker, van beroep houtkoopman, geboren in 1876, is in 1896 lid van de "HONY", hij vertrekt op 30 juni 1906 naar Lille (België).
- Egidius Adrianus (Janus) van Haaren, van beroep banketbakker, later herbergier, geboren in 1880. Hij was het jongste lid van de "HONY" en verlaat het gilde in 1908.
- Hendrik Nuijens, van beroep banketbakker, broer van Justinus, geboren in 1873, huwt in 1908 Joanna Maria de Kroon. Hij volgt in 1899 Alfons Tret op als hopman (tot 1902) en verlaat het gilde in 1909.

- Hendrik van der Steen, van beroep schoenmaker (op de markt), geboren in Casteren in 1870, broer van Antoon. Hij trouwt met Anna Kerkhofs uit Reusel. In 1898 is hij koning en koningsdeken van 1902 tot aan zijn overlijden in 1923.
- Lambertus Sebastiaan Verheijden, van beroep stoelenfabrikant, geboren in 1871, zoon van Franciscus Wilhelmus Verheijden (één van de oprichters van harmonie Arti et Amicitiae) en Joanna van Zelst. Hij verlaat het gilde in 1903.
- Martinus van den Broek, van beroep onderwijzer, geboren in 1870 in Son. Hij kwam in 1891 vanuit Megen naar Oirschot en vertrok in 1925 naar Liempde. Hij was op 1 september 1896 niet op de repetitie van de "HONY" en werd daarom pas op 6 september als lid van St. Joris i.o. aangenomen. Hij werd meteen tot koning gekozen en pachtte later het vaandel, dat hij nooit heeft gedragen. Tot 29 oktober 1897 heeft hij zijn contributie betaald. In 1909 trad hij nog wel op als jurylid bij het toen gehouden gildefeest.
- Cornelis van der Steen, van beroep smid, geboren in 1871 en broer van koningsdeken Willem van der Steen. Hij was ook niet op die bewuste repetitie-avond aanwezig en kwam daardoor ook pas per 6 september bij het gilde. Hij schiet in 1904 de koningstitel en verlaat het gilde in 1909.
- Willem van der Steen, van beroep leerlooier, geboren in 1871 in Casteren, broer van Antoon van der Steen, de hoofdman-deken en van Hendrik van der Steen. Hij is de laatste van de drie leden die op 1 september niet aanwezig waren en op 6 september lid werden van het gilde. Hij is ongehuwd en verlaat het gilde in 1913.
- Hendrik de Croon Hzn., staat enkel in 1896 als lid vermeld en het is niet zeker dat hij de teerdag van 1897 heeft meegemaakt. De mogelijkheid bestaat dat hier of de vader of de zoon bedoeld wordt (beiden waren ook bij de harmonie): Hendrik, geboren in 1841 en overleden in 1912, gehuwd met Anna Negggers, van beroep laarzenmaker, of Hendrik, zijn zoon, geboren in 1874 en gehuwd in 1904 met Maria Theresia van Heerbeek, van beroep schoenmaker en later boekdrukker. Hendrik de Croon wordt op 8 september als lid aangenomen.
- Gerard de Jong, alias de Sikot, van beroep goudborduurder, welk vak hij leerde bij Sikot in Den Bosch, hij werkte daarna in het atelier van Daan van Kalken. Hij is geboren in 1872 en kwam op 18 september 1896 bij het gilde. In 1900 was hij hopman-deken, in 1908, 1925, 1929 en 1931 koning en in 1933 keizer. Hij overleed op 23 juni 1937 en werd met gilde-eer begraven.
- Antoon de Kroon, geboren in 1874 als zoon van Jan de Kroon en Joanna Maria van Cuijck. Hij wordt op 22 september 1896 lid van het gilde. In 1899 neemt hij het vaandel over en blijft vaandrig tot 1920, krijgt dan de ere-

titel "oud-vaandrig", wordt in 1951 erelid tot aan zijn overlijden in 1967. Hij is dan 71 jaar gildebrouder. Hij verwierf als vaandrig in zijn tijd grote roem en had grote verdiensten voor het gilde.

Henricus Antonius Franciscus Hoppenbrouwers, van beroep notaris, geboren op 12 februari 1852, als zoon van Willem Antonij Hoppenbrouwers en Wilhelmina Messing. Hij huwt in Best met Suzanne Dobbelaere en resideert als notaris in Oirschot van 1890 tot 1907. Hij komt op 4 oktober 1896 bij het gilde en bedankt op 19 januari 1903.

Guillaume (Willem) Hubert van Haaren, van beroep broodbakker, geboren in 1851, zoon van Jozef van Haaren en Maria Catharina van der Steen, die weer een tante is van de reeds genoemde gebroeders van der Steen. Willem is de vader van Sjef en Harrie van Haaren, alias de Mol. Hij is slechts korte tijd bij het gilde geweest, nadat hij op 19 oktober 1896 is aangenomen. Een jaar later wordt hij niet meer vernoemd.

Frans van Heck, van beroep goudsmid, geboren in 1853. Hij huwt in 1893 Everdina Princée, zuster van koning Gerard Princée. Ook hij komt op 19 oktober bij het gilde. Op 29 oktober 1897 wordt hij koningsdeken en hij bedankt voor het gilde in 1903.

Jan Kuijpers, van beroep koopman, geboren in 1875. Hij komt ook per 19 oktober bij het gilde en blijft tot 14 september 1903. Hij bekleedt geen overheidsfuncties, maar maakt zich wel verdienstelijk bij de toen nog algemeen gebruikelijke kinder-volksspelen als stroophappen, zaklopen en mastklimmen. In 1901 mag hij 8 meter lint à f 0,15 per strekkende meter leveren.

N.B. Bovenstaand artikel is een bewerking van de toespraak, die A. van Esch op 19 januari (daags voor St. Sebastiaan) 1987 heeft gehouden voor de gildebrouders van het gilde St. Sebastiaan.

III. STAMLIJST VAN DER AA UIT BEST EEN AANVULLING

door Hein Vera

De stamlijst Van der Aa, gebracht door N. van Cuijck in aflevering 63 van dit tijdschrift (oktober 1986), is voor aanvulling vatbaar. Ik zal in deze bijdrage wat aanvullende feiten en een hoofdlijn geven. Daarnaast wil ik graag een beroep doen op de geïnteresseerde lezer.

Johannes Laurens van der Aa, in de bijlage van Van Cuijck nr. 1, dus de oudste over wie feiten uit Best bekend zijn, was volgens aantekening bij zijn huwelijk voor schepenen afkomstig uit Vught. In de archieven van Vught is dan ook meer over deze familie te vinden, wat zodadelijk aan de orde komt. Eerst nog wat aanvullingen uit Best.

Joseph, de zoon uit het eerste huwelijk, vertrok in augustus 1739 naar Roosendaal om daar te trouwen met Cornelia van Hout.

Ook over Laurens, de oudste zoon uit het tweede huwelijk, valt nog meer te vertellen. Hij studeerde in 1747/48 te Leuven aan de pedagogie 'Het Varken'¹⁾, werd priester gewijd en was als zodanig werkzaam in de zogenaamde 'Hollandse Zending'. Hij was kapelaan in Schalkwijk (Utrecht) in 1756, pastoor van Veendaal/Renswoude in 1757-1759 en daarna pastoor van Eemnes, alwaar hij op 30-8-1782 overleed²⁾.

Na het overlijden van zijn tweede vrouw (na 25-2-1734) hertrouwde Johannes Laurens van der Aa opnieuw in mei 1736³⁾. De bruid was Alegonda, dochter van Aert Symon van Gerwen en Maria Jans de Coninck, ged. te Oirschot op 1-10-1706. Uit dit derde huwelijk werden nog de volgende kinderen geboren:

Arnold,	ged. Best 14-1-1737, geh. met Johanna Laurens van Cuijck op 18-12-1770 te Best
Johannes,	ged. Best 8-12-1739
Cornelia,	ged. Best 17-12-1742
Maria,	ged. Best 10-5-1744
Dorothea,	ged. Best 25-6-1746
Anna,	ged. Best 23-1-1750

Johannes Laurentii van der Aa of Vera(a) werd geboren te Vught en op 4 maart 1688 gedoopt in de St. Lambertuskerk aldaar. Hij was een zoon van Laurentius Gerardi Vera(a) en Maria Cornelis Schepens. Deze Laurentius Gerardi Vera(a) was een kleinzoon van Peter Goyaert Jacobs Vera(a). Hij was een telg uit het van oorsprong Beerse geslacht Aleyten van der Aa, dat we in de tijd terug kunnen vol-

gen tot circa 1300. Peter Goyaert Jacobs Vera(a) woonde in de jaren tachtig van de zestiende eeuw in Alphen. Diens vader was gegoed in Westelbeers en Hilvarenbeek en de grootvader, Goyaert Jacobs Aleyten van der Aa woonde te Westelbeers, net als zijn voorgelacht. De 'Bestse' familie van der Aa heeft dus door de eeuwen heen een hele rondreis door midden-brabant gemaakt om in deze tijd bijna bij het uitgangspunt terug te keren.

Waarom kwam Johannes Laurens van der Aa nu in Best terecht. Hoewel het antwoord op zulke vragen na bijna 300 jaar niet met honderd procent zekerheid is te geven, is de reden zeer waarschijnlijk dat zijn moeder daar vandaan kwam. Haar ouders zouden dan Cornelis Gijsbertus Schepens en Gertrudis zijn. Ook zijn voorouders zullen - mede - om die reden verkast zijn, verhuisd naar het erfgoed van vrouws- of moederskant.

*De Kleine Beerze te Oostelbeers op het landgoed 'De Baest'.
De Beerze, Stroom of Aa, naamgever van de Beerse families van der Aa,
Vera en Veraa. Foto: Hein Vera, 1982.*

Ook ik stam uit deze familie. Mijn voorouders Vera(a) hebben tot 1736 in de Beerzen gewoond. Voorvader Christiaan Veraa huwde in dat jaar een weduwe uit Hedikhuizen en vestigde zich daar, waarschijnlijk omdat de vooruitzichten daar gunstiger leken.

Ik ben al jaren bezig met het verzamelen van gegevens over de familie Aleyten van der Aa / Vera / Veraa, met de bedoeling er ooit nog eens een boekwerk van te maken. De periode 1300 - 1800 heb ik voor een groot deel rond, maar van de afstammelingen in deze tijd, weet ik - buiten mijn directe familie - zo goed als niets. Heeft U belangstelling voor de stamboom en voor het te verschijnen boek, wilt U dan eens contact met mij opnemen.

Dat kan schriftelijk, een briefje aan: Hein Vera, Ringmus 19, 3435 CJ Nieuwegein; of telefonisch, op werkdagen 030 - 711814, of daarbuiten 03402 - 45776.

Ter illustratie volgen hier nog twee schema's van Oirschotse Veraa's, waarvan de voorouders in het midden van de 18e eeuw van de Beerzen naar Oirschot verhuisden, namelijk van Laurens, geb. 11-8-1713 en Adrianus, geb. 25-7-1715, beide zonen van Joannes Vera(a) en Helwigis Dircks Schraets.

NOTEN

1. Bots, H., I. Matthey, M. Meyer, *Noordbrabantse studenten 1550-1750*. Tilburg 1979; blz. 139.
2. Archief Aartsbisdom Utrecht (tijdschrift), jrg. II, 43; VIII, 138, 359; XII, 93; XXXV, 263 en LVIII, 93.
3. Schepentrouwboek Oirschot-Best, 6 mei 1736. Akte van huwelijksvoorwaarden d.d. 21 mei 1736 (notarieel archief inv.nr. 5185).

OVERZICHT VERRA OIRSCHOT

Helena Maria o 1741 x 1767 Frans v Hout					
	Adriana 1821/1865				
Joanna o 1743 x 1773 Jan vd Heuvel	Maria Catharina 1818/1887			Gertrudis Cornelia 1892	
	an			Petronella 1894	
	aurentiu 181 ⁴ / ₁ 890 + 1780 agdalena 810 x 1845			Petrus Adrianus 1895	
Joannes o 1745 x 1 177	Elisabeth an de Brouwer ennekens	Johannes o 1867 x 189		Cornelia 1898/1898	
Maria van Hout				Cornelius 1899/1900	
	ohanna ranciscu 01834 + 1784 Elisabeth o 1823 x 1855 Peter vd Ven	Theodora van ampel		Cornelius Johannes 1901	
	Maria Adriana o 1793 1825/1844				
Laurens J. Veraa x 1740 Maria J. v Gestel	Joannes Johanna o 1796 1828/1833 x 182 Peter Margreta 1831 x _____				
	Mercx Geertruïda Adrianus v Leemt o 1798 Laurens- Ursula o 1836 x o 1800 Catharina Adrianus Verijssen o 1802 Petronella x 1840---o 1841 Allegonda Anna Boelands o 1845	Piet o 1869 x 1895 Johanna van Beers	Francisca 1897 Gerardus 1899 Hendrikus 1901		
Barbara o 1750 x 1780 Adriaan v Hout		Maria 1872 Adriaan 1874 x 1 Adriana vd Vondevoort x 2 Petronella van Kollenburg Johannes 1877 Cornelis 1880 Johanna 1883 Johanna Maria 1886 Petrus 1889 Allegonda 1893			

	Petrus o 1748 x 1 1781-- Catharina Schellekens	Jacoba o 1782 x Jan Francis Vlemminx Adriana o 1785 + 1814 Maria Elisabeth o 1787 x Joannes van Heumen Petrus o 1788 + 1817 2 1794 Wilhelmus o 1791 Schouten Wilhelmus o 1795 Johannes o 1797 x 1835 Zwijndrecht Sophia Besselmans Catharina o 1798 Henrica o 1799 Wilhelmus o 1802 + 1847		
Adrianus Vera x 174 Maria vd Hout	Joannes o 1750 x 179 Maria Anna ✓ Nunen		Johanna 1826/1853 Peter 1828/1880 Johannes o 1830 x 1869 Elisabeth van Beers Wilhelma 1832/1901 Cornelis 1334/1874 Maria Anna 1837/1887 Maria 1839 Anna 1842/1867 Maria Magdalena 1849 /1849 Johanna 1837/1838 Johanna 1840/1841 Peter 1842 Joseph 1845 x 1875 Helena Leijten Wilhelmus 1849	Adrianus 1870 Henrica 1871 Jacobus Petrus 1872 Anna Barbara 1872/1873 Anna Barbara 1874 Hendrik 1875 Josephus 1876 Petrus 1879/1880 Helena Maria 1882/1882

IV. LAGER ONDERWIJS IN ZEELST VÓÓR 1850

door J. Suijkerbuijk

INLEIDING

Op 3 mei 1655 kondigde de Staten-Generaal een regeling af voor het onderwijs in de Generaliteitslanden¹⁾. Anders dan in de noordelijke gewesten, had dit college hier volledige zeggenschap inzake het onderwijs. Van de tijd voor deze eerste regeling, die enige structuur in het onderwijs trachtte te brengen, is voor wat betreft de Brabantse plattelanddorpen weinig bekend. Van enige orde op onderwijsgebied was geen sprake. Er bestond vanouds een sterke band tussen kerk en school, waarbij kennis van de godsdienst tot de belangrijkste vakken behoorde. In de dorpen waar geen schoolmeester was, zorgde de geestelijke stand, dat kinderen althans enig onderwijs konden genieten).

De in 1655 uitgevaardigde regeling had een sterk protestants karakter en had tot doel om ook in de katholieke landsdelen de gereformeerde religie ingang te doen vinden, te beginnen bij de jeugd. Het reglement vormde slechts een onderdeel van de politiek, die gevoerd werd tegen het katholicisme, wat zich uitte in de publicatie van vele plakkaten. In het schoolreglement waren bepalingen opgenomen inzake de schoolmeester en ook inzake het in de meeste gevallen in combinatie daarmee uitgeoefende kostersambt. Het "school-houden" werd aan regels gebonden en er werden artikelen opgenomen inzake de leerlingen.

De sterk "anti-paaps" gerichte onderwijsregeling heeft de meeste katholieken er ongetwijfeld van weerhouden om hun kinderen naar school te laten gaan en omdat het verboden was dat door katholieken onderwijs werd gegeven, zullen vele kinderen verstoken gebleven zijn van enig onderricht. Toch zullen er ook katholieken naar de protestantse schoolmeester zijn gegaan. Dit valt af te leiden uit het verzoek van de Zeelstse regenten om een nieuwe school te mogen bouwen³⁾. Eén van de redenen daarvoor is dat de huidige school te klein is, mede omdat ook kinderen uit Meerveldhoven naar Zeelst kwamen. In Meerveldhoven echter woonden geen protestanten⁴⁾.

Tegen het einde van de 18e eeuw kwam men tot het besef, dat het onderwijs veranderd diende te worden. Na de vorming van de Bataafse Republiek werd in 1801 de eerste onderwijswet aangenomen, in 1803 reeds vervangen door een andere. Ook deze onderwijswet hield niet lang stand. In 1806 tenslotte werd de wet-Van den Ende aangenomen, die in grote lijnen tot 1857 bleef gelden⁵⁾. Deze wet maakte een onderscheid tussen openbare en bijzondere scholen, in wezen tussen overheids- en niet-overheidsscholen. De openbare scholen werden geheel of althans voor het grootste deel bekostigd door de overheid. Katholieken kregen bijna geen toestemming om scholen op te richten. De openbare scholen in katholieke

School- reglement , inde Steden , ende ten platten Lande inde Heerlickbeden

ende Dorpen Azende onder de Generalittyt. In date den 3 Mg 1655.

DE Staren Generael der Vereenighde Nederlanden, Allen den geenen die defen fullen Fien ofte hooren lefen , Saluyt. **DOEN TE WETEN**, Alfoo het ftlick vande -Scholen ende School-meefleren eene faecke is van alfulcken ghewichte, • dar in alle welittlede Steden ende Plaerfen, ende vervolgens inde GeWelten van Brabandt,-onderde ghehoorfaemheyr van deren Staet fiaende , daer op fonderlinge. ordre ende, opficht dient ghefelt te worden, ten cynde de Kinderen (wefende het zaet daer uyt alle gefchicktheyt in de Kercke ende Republijcque te verwachten is) in de Chriftelijcke Gereformeerde Religie, vrcefe des Heeren, ende alle fcdigheyt ende gehoorfaemheyt, midtf-gadcrs in geleertheyt, goede konfien, elck na fijn ghelegentheyte ende bequaemheyt , mogen opgevoede ende opgetogen werden , tor Godes eere, welflant der Kercken, ende 't gemeene befte, ende tot trooft ende welbehagen van eersen yege-ijkk in 't generael ende particulier , die de vruchten daer van te verwachten hebben, ende ghenieten fellen by de Naekomelingen. **S O O I S T**, dat haer Ho: Nlo: dit ernfclijck in bedencken genomen , ende dien-aengaende by forme van een Reglement ge keurt , geordonneert ende geflatueert hebben , keuren, ordonneren ende flatueren b.)cdefen de Poinaen ende Articulen.hier na volgende, omme in alle de Steden, Vryheden , Heerliickheden, Dorpen ende Viecken, **onder 't retort** vande Generalireyr ghehocirende , punauctlijck achrervolghc , naegekomen ende gepradifeert te worden.

Schoolreglement (aanhef)

uitgevaardigd door de Staten Generaal 3 mei 1655

streken hadden overigens niet dat protestantse karakter, dat de wet eigenlijk voorstond.

Met deze wet trachtte Adriaan van den Ende in ieder geval enige lijn in het onderwijs te brengen. Er kwam toezicht op het hele onderwijsgebeuren (schoolopzieners), er werden eisen gesteld aan onderwijzers en er werd bepaald wat onderwezen moest worden. Dat de wet niet in een keer overal alle problemen oploste is te begrijpen. Strikte navolging van de wet geschiedde ook niet overal. De verslagen van de schoolopzieners tonen nog maar al te vaak grote misstanden aan⁶).

DE SCHOOLMEESTER

Volgens het door de Staten Generaal vastgestelde schoolreglement, moest de schoolmeester, evenals overheidsfunctionarissen zoals schout, ontvanger, secretaris en armmeester, van de "ware gereformeerde religie" zijn. Een echte opleiding voor schoolmeester bestond er niet in de 17e en 18e eeuw, al werden er wel enige eisen gesteld om voor benoeming in aanmerking te komen. Voor de kerkeraad moest daarvoor een examen afgelegd worden in lezen, schrijven, rekenen, zingen en uiteraard kennis van de godsdienste. De schoolmeester diende zich vooral aan de bepalingen van het schoolreglement te houden. Aanstelling geschiedde doorgaans niet op grond van hun didactische kwaliteiten, maar meer op hun kwaliteit als ordebewaarder. Hij diende de kinderen bij te brengen om braaf en godvrezend te zijn. Kennisoverdracht stond niet zo hoog in het vaandel. Het onderwijs werd ook niet klassikaal gegeven, maar hoofdelijk, waarbij de schoolmeester de kinderen, van alle leeftijden bijeen in één ruimte, één voor één bij zich liet komen, hen overhoorde en een nieuwe opdracht gaf⁸). Dit systeem gaf bij het vaak wisselende aantal leerlingen in de klas de minste moeilijkheden voor de schoolmeester. Inzicht in hetgeen geleerd werd, werd niet verlangd.

De schoolwet Van den Ende voerde het klassikale systeem in: kinderen van ongeveer dezelfde leeftijd en niveau kwamen bij elkaar in de klas. De onderwijzers werden vanaf 1806 onderverdeeld volgens een rangensysteem⁹). Onderwijzers van de 4e rang dienden enkel enige bedrevenheid te hebben in lezen, rekenen en schrijven. Om tot de 3e rang te behoren moest men eveneens kennis hebben van de beginselen van de nederlandse taal en kunnen rekenen met breuken. Om in het bezit te komen van een akte van toelating tot schoolonderwijzer van de 2e rang, moest de onderwijzer ook aardrijkskunde en geschiedenis onderwijzen en bovendien voor de klas goed voldoen. De onderwijzers van de 1e rang moesten zeer begaafd zijn. Zij gaven ook les in wis- en natuurkunde.

Om tot schoolmeester van de 4e rang aangesteld te worden moest men een examen afleggen voor de schoolopziener. Voor de overige rangen nam een commissie van onderwijs of de plaatselijke schoolcommissie het examen af.

De oudst bekende Zeelstse schoolmeester is mr. Guilliam Jacobi de Five. Hij werd

in 1649 ingeschreven als lidmaat in de gereformeerde gemeente. Naast het schoolmeesterambt was hij, zoals gebruikelijk tevens koster en waarschijnlijk voorzanger in de kerk. Tijdens afwezigheid van de predikant, verving hij hem regelmatig voor wat betreft het inschrijven van de huwelijken in het daarvoor bestemde register. Hij overleed op 26 augustus 1674. In de periode 1669-1672 wordt ook Johan van Vlodrop enige malen als schoolmeester van Zeelst vernoemd. Hij was eigenlijk schoolmeester in Oerle, maar wellicht dat hij de taken van De Five in Zeelst regelmatig heeft waargenomen.

De opvolger van Guilliam de Five was mr. Johan Goyaerts (ook Goverts genoemd). Zijn naam en functie komt in 1675 het eerst voor. Omstreeks 1693 begint hij zich mr. Johan Goyaerts van Berten te noemen en nog enkele jaren later mr. Johan van Berten. Hij blijft in functie tot omstreeks 1724. In dat jaar wordt hij "gewezen schoolmeester" genoemd. Enkele taken als koster blijft hij nog enige jaren vervullen. Hij overlijdt in 1738. In zijn functie als schoolmeester wordt hij opgevolgd door zijn zoon Johan, die in 1680 in Zeelst is geboren. Johan van Berten jr. overlijdt op 10 maart 1760¹⁰).

Na het overlijden van Johan van Berten jr. wordt Joachim Geene aangesteld als nieuwe schoolmeester-koster, door de Raad van State tevens als schoolmeester voor Meerveldhoven geaprobeerd¹¹). Evenals zijn voorgangers genoot hij het door de Staten-Generaal vastgestelde salaris van f 200,— per jaar. Over de inhoud van zijn functioneren als koster zijn we meer geïnformeerd¹²). Hij hield toezicht op kerk en kerkhof, hield de dodenlijst bij, was voorzanger en zorgde voor het normale onderhoud van de gemeenteklok, welke tweemaal per dag door hem werd opgewonden. Daarnaast had hij nog enkele taken t.b.v. het corpus, zoals het toezicht houden op het onderhoud van bruggen en ook op de militaire troepen, die in Zeelst waren ingekwartierd. Hij zorgde bovendien voor hun vervoer. In de periode 1771-1785 was hij schepen voor Zeelst in de dingbank Veldhoven-Zeelst-Blaarthem. Voor zijn nevenactiviteiten ontving hij een bedrag van f 36,— per jaar.

Na de omwenteling en de teruggave van de kerk aan de katholieken, kwamen er een aantal taken als koster te vervallen. Hij hield wel de zorg voor de gemeenteklok en, hoewel protestant, bleef hij ook gehandhaafd als schoolmeester. Joachim Geene overlijdt op 20 september 1810 op 77-jarige leeftijd.

Vanwege het ontbreken van een aantal bronnen, is het niet zeker wie hem als schoolmeester is opgevolgd. Op 19 mei 1819 wordt in ieder geval Peter van Cronenburg, rooms-katholiek, geboren in Oirschot in 1781, de nieuwe dorpsonderwijzer van Zeelst¹³). Omstreeks 1835 genoot hij een salaris van ongeveer f 350,—. Door het rijk werd hiervan een bedrag van f 200,— bijgedragen, van het armbestuur ontving hij f 6,— voor het geven van onderwijs aan armlastige kinderen en voor de korporele diensten ten behoeve van de gemeente f 36,—. Variabel wa-

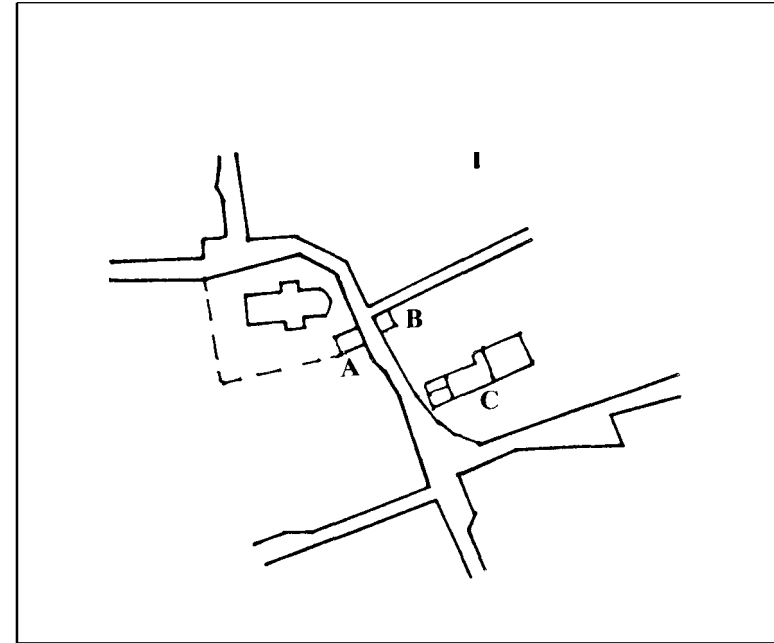
ren zijn inkomsten uit het schoolgeld, ca. f 100,—. Voor elke begrafenis ontving hij nog f 0,25, wat neerkwam op ca. f 7,50 per jaar. Hoewel niet expliciet vermeld, zal hij ook grafdelver geweest zijn. Hij was klokkenist en diende te zorgen voor het onderhoud en het opwinden van de "horlogerie" in de kerktoren. In 1825 verzoekt hij het gemeentebestuur om een toeslag voor het geven van onderwijs aan de armlastige kinderen en voor het leveren van schoolbehoeften aan diezelfde kinderen. Het verzoek wordt afgewezen, omdat hij daarvoor reeds het vruchtgebruik van een perceel grond heeft¹⁴).

Peter van Cronenburg overlijdt in 1846 en zijn functie wordt bijna een jaar waargenomen door Johannes van Oorscot. Hoewel hij volgens de burgemeester goed had gefunctioneerd, werd hij niet in vaste betrekking aangenomen. De wet schreef voor dat er een vergelijkend examen moest plaatsvinden alvorens iemand als schoolmeester kon worden aangesteld. Uit de 10 sollicitanten naar de vacante betrekking kwam tenslotte Wouter van de Meeren tevoorschijn als de nieuwe schoolmeester. Wouter van de Meeren woonde op dat moment in Vught, zijn ouders waren landbouwers in Woensel. Hij was in het bezit van de acte van toelating tot schoolonderwijzer van de 2e rang en van "onbesproken gedrag, ijverig en bijzonder geschikt in de omgang en de opvoeding van dorpelingen en van zodanige humeur, als naar het inzien van de raad kan worden verlangd". Per 26 november 1847 werd hij benoemd¹⁵).

Wouter van de Meeren was blijkbaar een goede keus. Volgens het eerste jaarverslag van de gemeente Zeelst, over 1853, wordt vermeld dat het onderwijs in Zeelst goed is: "Vele kinderen maken tamelijke vorderingen"¹⁶). Hij mocht overigens alleen kinderen tot de school toelaten, die waren ingeënt of die de kinderziekten reeds gehad hadden¹⁷). Het aantal leerlingen was aan grote schommelingen onderhevig. Een telling in januari 1853 wijst uit dat er in totaal 152 kinderen naar school gaan en in juli van datzelfde jaar nog slechts 125¹⁸). In de zomer moesten vele kinderen meewerken op de boerderijtjes van hun ouders. Wouter van de Meeren was tevens klokkenist, tegen een jaarsalaris van j 36,—. Voor het geven van onderwijs aan behoeftige kinderen ontving hij in 1853 J 36,06 en als tegemoetkoming in de stookkosten voor de school f 20,—¹⁹).

DE SCHOOL

In 1769 werd in Zeelst een nieuwe school gebouwd. Het oude schoolgebouw, dat er in ieder geval in 1691 al stond was te klein geworden. Niet alleen de kinderen uit Zeelst, maar ook de kinderen uit Meerveldhoven bezochten de school in Zeelst, aldus de regenten in hun verzoekschrift om een nieuwe school te mogen bouwen²⁰). De Raad van State besliste, dat het gebouw op het kerkhof gebouwd moest worden, d.i. het ommuurde complex waarop ook kerk en klokketoren stonden. De kosten van de nieuwbouw bedroegen f 503,—, waarvan $\frac{1}{6}$ gedeelte

Zeelst, de Heuvel

A. school, binnen ommuring kerkhof

B. schoolmeesterswoning

C. raadhuis, brandspuithuis, school en schoolmeesterswoning v.a. 1849

voor rekening van Meerveldhoven kwam. Op 19 augustus 1769 werd de school opgeleverd²¹). Het gebouw bestond uit één lokaal en blijkt een oppervlakte van 8 x 5,5 m gehad te hebben²²). In de loop van de jaren hebben er diverse grote en kleine reparaties plaatsgevonden. De eerste grote reparatie was al één jaar na de oplevering en in 1778 moest er al een nieuw dak op²³). In de dertiger jaren van de vorige eeuw zaten er gemiddeld ca. 170 (!) leerlingen, verdeeld over drie klassen, maar in één en hetzelfde lokaal. Het meubilair bestond uit 8 schrijftafels voor 54 leerlingen en 16 kleine zitbanken voor de ca. 125 overige leerlingen. Een drietal schoolborden stonden de onderwijzer nog ter beschikking²⁴). Een zo groot aantal leerlingen in één lokaal van ruim 40 m² werd blijkbaar toch niet als abnormaal beschouwd. De schoolopziener zag omstreeks 1825 geen reden om uitbreiding van het gebouw te bepleiten. Volgens zijn rapportages van de diverse scholen, liep in Zeelst alles naar wens²⁵).

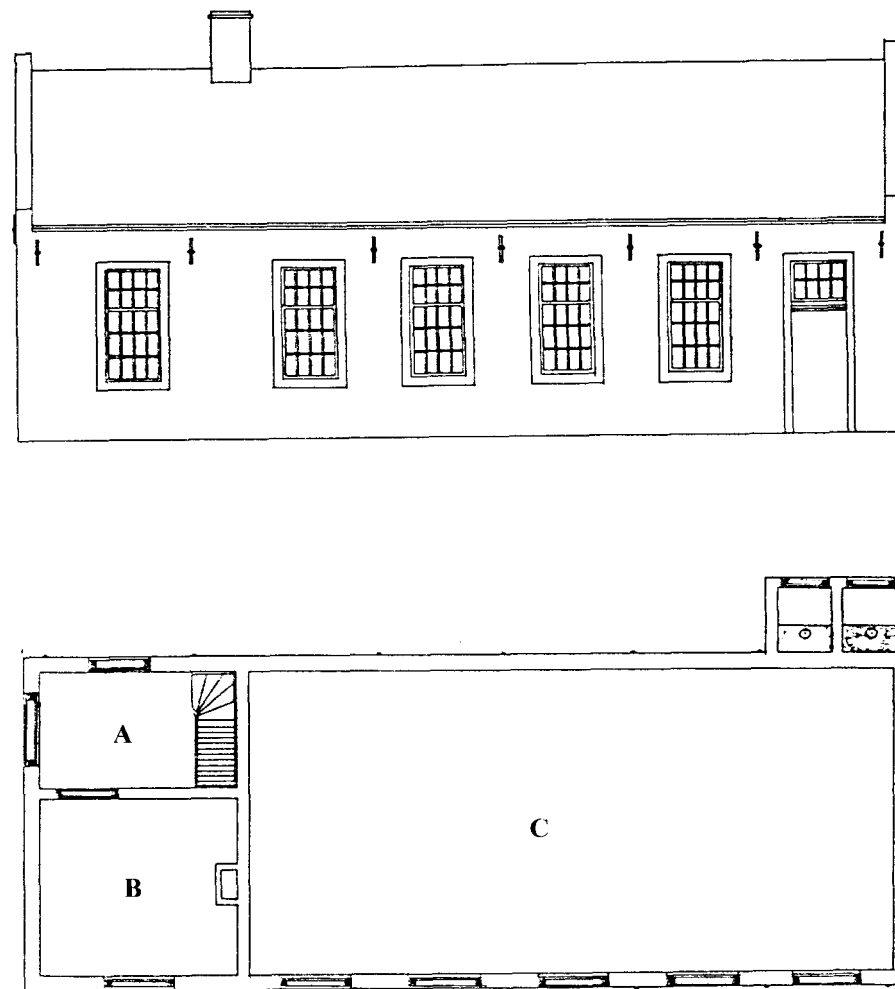
Ondanks de bijna jaarlijks terugkerende reparaties aan het schoolgebouw, was het toch in een abominabele toestand komen te verkeren. Burgemeester De Wit

was van mening dat er geen behoorlijk onderwijs in gegeven kon worden. Bovendien vond hij toch ook de lokatie op het kerkhof niet geschikt voor een school. Hij stelde dan ook voor om de school op een andere plaats te bouwen²⁶). De gemeenteraad was het er geheel mee eens, maar de financiële situatie van de gemeente was niet van die aard, dat er gelijk een nieuw schoolgebouw gebouwd kon worden. Besloten werd om subsidie aan te vragen bij de provinciale overheid en bij het rijk voor een bedrag van in totaal f 1600,—. Twee jaar later, in 1842 kwam van het college van Gedeputeerde Staten het besluit dat Zeelst een nieuwe school mocht bouwen. De toegekende rijkssubsidie bedroeg echter slechts f 150,— en uit het provinciale fonds mocht de gemeente f 450,— tegemoet zien²⁷). Bij een eerste raming voor de nieuwbouw kwam men uit op een bedrag van f 1100,—. De hoogte van de toegekende subsidie was een fikse tegenvaller voor het gemeentebestuur. Men besloot om aan Gedeputeerde Staten te verzoeken om inculte heidegronden te mogen verkopen à f 20,— per bunder en om niet de opbrengst de bouw te bekostigen. Dit werd evenwel niet toegestaan omdat de gronden, die men hiervoor wilde bestemmen, nog steeds tot het gezamenlijke eigendom behoorden van de gemeenten Zeelst, Blaarthem en Veldhoven²⁸). In 1842 en 1843 werd er nog wel een bedrag van f 400,— binnengehaald aan collectes en giften door particulieren²⁹). Er bleef een tekort van f 100,—. Na onderzoek van begroting en bestek gaf het college van Gedeputeerde Staten haar goedkeuring aan de bouw, onder voorwaarde dat er een meer geschikte plaats werd gevonden. Kennelijk had het gemeentebestuur een andere lokatie op het oog, dan die waarop het gebouw uiteindelijk is gebouwd. In de privaten moesten ook raampjes worden aangebracht en ook in de blinde zijgevels. De deuren moesten worden voorzien van glasramen³⁰).

Tijdens de beraadslagingen over de schoolbouw en de daaraan verbonden financiële consequenties voor de gemeente, kwam het plan naar voren om tegelijk met de school ook een nieuw gemeentehuis te bouwen met een brandspuithuis. De in 1811 ontstane gemeente Zeelst had nog geen raadhuis. De secretariële werkzaamheden vonden in een herberg plaats en ook het archief werd in een kist in die herberg bewaard.

Een situatie die vooral de burgemeester onaanvaardbaar achtte. Het schoolgebouw zou verlengd kunnen worden met een raadkamer en brandspuithuis. Metertijd moet er toch een raadhuis gebouwd worden, zodat de gemeente dan opnieuw voor hoge kosten komt te staan. Financieel gezien was het de goedkoopste oplossing om nu tevens het raadhuis te bouwen, waarvoor de toegezegde subsidie mede gebruikt kon worden. Afsproken werd dat de vergroting niet meer dan f 225,— mocht kosten³¹). Op 21 maart 1843 werd de wijziging door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

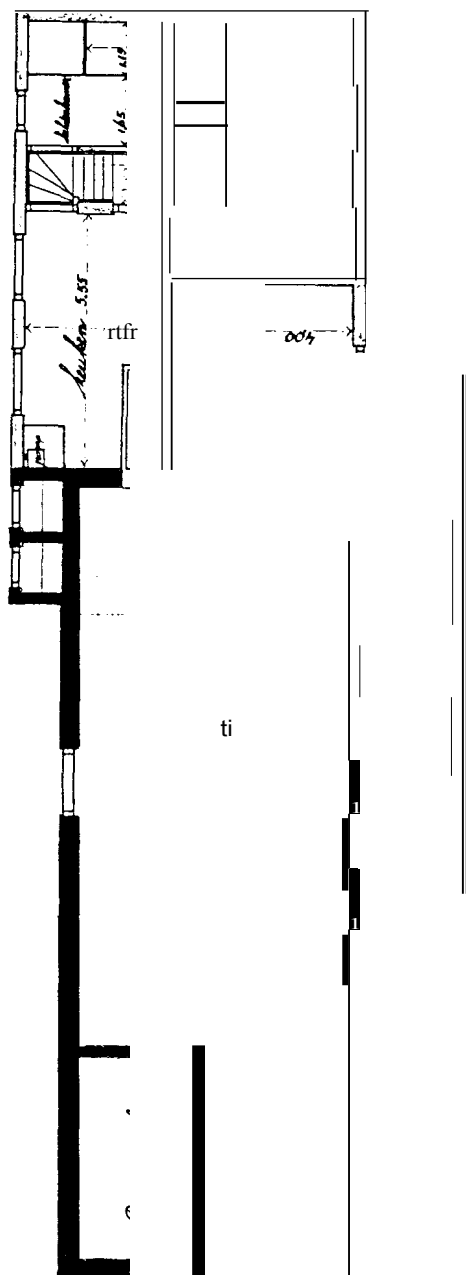
Het bedrag aan subsidie werd evenwel niet verhoogd, waar men misschien toch wel op gehoopt had. Op 29 mei werd de bouw aanbesteed voor f 1300,—. Het gemeentebestuur wilde de personele omslag, de voornaamste bron van inkomsten

Bouwtekening brandspuithuis (A), secretarie (B) en school (C) (1843)

A.G.V. inv.nr. 2640.

(tekening cf. origineel, J. van de Wal)

voor een gemeente, niet verhogen³²). De Zeelstse bevolking had reeds vrijwillig een behoorlijk bedrag bijeen gebracht tijdens collectes en door giften. Omdat de oogst de laatste jaren slecht was geweest en de in Zeelst aanwezige nijverheid ook een kwijnend bestaan leidde, zou een extra verhoging een te grote aanslag op de bevolking betekenen. Besloten werd om een lening aan te gaan, tegen 5⁰/₁₀ rente³³). Na enig rekenwerk zou er nog f 41,10 overblijven, dat besteed kon worden aan de aankoop van meubilair, een kachel e.d. voor de raadkamer. Over de bouw zelf is niets bewaard gebleven, maar nog in 1843 zijn de eerste twee termijnen aan aannemer Laurens van Nuenen uit Zeelst betaald, begin 1844 de derde en laatste. De nieuwe schoolbanken zijn gemaakt door Petrus Louwers³⁴).

DE SCHOOLMEESTERSWONING

De schoolmeesters ten tijde van de Republiek genoten naast hun jaarsalaris ook vrij wonen in een daartoe bestemde schoolmeesterswoning, met gebruik van de tuin. De oudste vermelding van een schoolmeesterswoning in Zeelst dateert van 1691. In dat jaar werd door Thomas van Beresteijn, rentmeester van de geestelijke goederen van Kempenland uit naam van de Raad van State, het "pastorije grasveltje" aan Zeelst verkocht, om daarop een woning voor de schoolmeester te bouwen. Dit perceel was door de regenten van Zeelst uitgekozen, omdat het in de directe omgeving van kerk en school was gelegen³⁵). In de dorpsrekeningen van Zeelst wordt in de daarop volgende jaren regelmatig gewag gemaakt van werkzaamheden die verricht zijn aan deze woning. Een verzoek om een gedeelte van de reparatiekosten ook door Meerveldhoven te laten betalen, zoals ook met het schoolgebouw het geval was, werd door de Raad van State in 1786 afgewezen, in welk jaar het pand aan een grondige reparatie toe was³⁶). Diverse herstelwerkzaamheden in de jaren daarna hebben niet kunnen verhinderen dat het gebouw in de twintiger jaren van de 19e eeuw opnieuw in een slechte staat kwam te verkeren³⁷). Toch duurde het nog tot 1848 voordat hierin verandering kwam.

Eén van de eerste taken, waarvoor de pas benoemde Wouter van de Meeren, zich geplaatst zag, was het verbeteren van zijn eigen huisvesting. Het pand, gelegen tegenover de school, was, naar zijn verklaring bouwvallig en het zou goedkoper zijn om een nieuwe woning te bouwen, dan om het huidige gebouw op te knappen³⁸). Zijn voorstel was om de onderwijzerswoning tegen de oostgevel van de school te bouwen. Het gemeentebestuur voelt er wel wat voor. In 1848 wordt de gemeente door het rijk een subsidie van f 280,— toegezegd en door de provincie een bedrag van f 420,— om de onderwijzerswoning aan de school te bouwen³⁹). De meerdere kosten zouden bestreden moeten worden uit een verhoging van de personele omslag. Normaal bracht deze heffing ca. f 1100,— op en de gemeente mocht dit verhogen tot een bedrag van maximaal f 1250,—. Omdat de gemeente verwachtte dat de bouw niet ver boven de f 700,— zou gaan kosten, zag men niet veel proble-

men. Een kleine verhoging van de personele omslag zou voldoende zijn om de kosten te dekken en deze zou door de bevolking wel op te brengen zijn. Immers de laatste oogst was goed geweest en de verwachting voor 1849 was dat met name de aardappeloogst uitstekend zou zijn.

Op 21 augustus 1848 werd de aanbesteding door Gedeputeerde Staten goedgekeurd. Het bedrag waarvoor de bouw werd aanbesteed, was evenwel hoger dan men had verwacht: f 1027,-⁴⁰). Na aftrek van de subsidies zou er nog f 327,- nodig zijn. Van de opbrengst van de personele omslag was reeds f 1080,- gereserveerd voor andere doeleinden en met een verhoging tot maximaal f 1250,- van de personele omslag, zou er een tekort blijven. Voorgesteld werd om het resterende bedrag te lenen. Om eventuele tegenvallers op te vangen werd besloten om f 400,- te lenen, tegen een rente van 5%⁴¹).

In de begroting is te zien dat er na afbraak van het oude gebouw, waarvan de stenen, na afgebikt te zijn, opnieuw worden gebruikt, nog 30.000 stenen nodig zijn (á f 8,50 per 1000). Op het dak komen blauwe utrechtse pannen te liggen en in de keuken, achterkeuken en kelder half-rode en half-blauwe plavuizen. Het arbeidsloon voor de metselaar wordt begroot op j 120,- en voor de timmerman op f 150,-⁴²).

In 1849 gaf het college van Gedeputeerde Staten haar toestemming en Peter Louwers, de aannemer die het werk uit zou voeren, kon aan de slag. Op 30 juli 1849 was de eerste oplevering, waarna een aantal, veelal kleine gebreken, nog hersteld of veranderd moesten worden⁴³).

Nadat de bouw was voltooid, waren gemeentehuis, brandspuithuis, school en schoolmeesterswoning onder één dak verenigd.

NOTEN

1. Groot Placcaetboek (1664), colum 2409 e.v.
2. E.P. de Booy, *De weldaet der scholen* (Stichtse Historische Reeks, nr. 3), Bloemendaal, 1977.
Lager onderwijs in de spiegel der historie, uitgave ministerie van onderwijs en wetenschappen, 1976.
3. Archieven van de gemeente Veldhoven, inv.nr. 1298, fol. 152 (6-2-1769). De notulen van de vergaderingen van het corpus van Zeelst-Veldhoven-Blaarthem zijn in verkorte vorm gepubliceerd in *Campinia*, jrg. 1-9.
4. C. Rijken en J.F.C.M. Bijnen, *Geschiedenis van Oerle*, blz. 105.
5. *Lager onderwijs*, blz. 25. Adriaan van den Ende was referendaris bij de Raad van Binnenlandse Zaken, later commissaris tot de zaken van het lager schoolwezen.

6. R. Reinsma, *Het lager onderwijs in Noord-Brabant tussen 1830 en 1850, volgens de rapporten van de hoofdinspecteur Wijnbeek* (in: *Varia Historica Brabantica II*, Den Bosch, 1966).
7. Op 6 oktober 1727 werd een dergelijk examen afgelegd voor de kerkeraad van Veldhoven, *Handelingen Kerkeraad Veldhoven*.
8. E.P. de Booy, blz. 38.
9. *Lager onderwijs*, blz. 33.
10. De hier aangehaalde gegevens over de schoolmeester-kosters De Five, Goyaerts en Berten zijn genomen uit de d.t.b. registers van de protestantse gemeente.
11. A.G.V. inv.nr. 1299, fol. 167 (7-9-1786).
12. Idem.
13. A.G.V. inv.nr. 2636.
14. A.G.V. inv.nr. 2563 en 1615 (2-5-1825).
15. A.G.V. inv.nr. 1651 en 1617 (16-6-1847).
16. A.G.V. inv.nr. 1807.
17. A.G.V. inv.nr. 2636.
18. A.G.V. inv.nr. 1807.
19. A.G.V. inv.nr. 2359.
20. A.G.V. inv.nr. 1298, fol. 152 (6-2-1769).
21. A.G.V. inv.nr. 1298, fol. 144 (19-8-1769).
22. A.G.V. inv.nr. 2563.
23. A.G.V. inv.nr. 1299, fol. 81" (26-6-1778).
24. A.G.V. inv.nr. 2563.
25. Archiefbescheiden van de schoolopziener van het 5e district, voort. inv.nr. 9.
26. A.G.V. inv.nr. 1617 (8-5-1840).
27. idem, (4-2-1842).
28. A.G.V. inv.nr. 2563.
29. A.G.V. inv.nr. 1617 (10-3-1843).
30. A.G.V. inv.nr. 1647, besluit Gedeputeerde Staten 24-2-1843.
31. A.G.V. inv.nr. 1617 (10-3-1843).
32. Idem (7-9-1843).
33. Idem (26-7-1844).
34. A.G.V. inv.nrs. 2256 - 2257.
35. Rechterlijk Archief Veldhoven-Zeelst-Blaarthem, inv.nr. 16, fol. 79v (5-7-1691).
36. A.G.V. inv.nr. 1299, fol. 167 (7-9-1786).
37. A.G.V. inv.nr. 1615 (25-11-1825).
38. A.G.V. inv.nr. 1617 (25-2-1848).
39. Idem (25-2-1848).
40. Idem (2-11-1848).
41. Idem (19-2-1849).
42. A.G.V. inv.nr. 2640.
43. A.G.V. inv.nr. 1617 (30-7-1849).

V. **OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN**
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 91 - 95

door J. Lijten
 m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

In deze aflevering van de zoen-accorden komen nogal enige technisch-administratieve details aan de orde. Vele lezers zullen daarvoor wel geen speciale interesse hebben, maar ter verantwoording van onze werkzaamheden meenden we toch er niet buiten te kunnen, om u enig inzicht daarin te geven.

Aangaande de administratie van de betreffende tijd kennen we geen algemene richtlijnen. Als die er al geweest zijn, waren ze zeker uiterst summier. De meeste 'regels' zullen door gewoonte gevormd zijn. Deze 'regels' zullen ook voor een belangrijk deel van de fungerende secretaris afhankelijk geweest zijn. Dat wil niet zeggen, dat elke secretaris onafhankelijk zijn eigen systeem opzette. Hij sloot zeker aan bij de werkmethode van zijn voorganger, eveneens rekening houdend met de werkwijze van collega's, maar vormde op den duur toch een eigen stijlvariatie. De ontwikkeling van de zoenprocedure was in Oirschot bovendien zodanig, dat er tot nog toe nauwelijks voldoende uitgebreid vergelijkingsmateriaal te vinden is.

Uit de voorliggende teksten blijkt, dat het rond 1600 (en vermoedelijk veel eerder) gewoonte was, dat beide partijen een zoenbrief (grosse) meekregen. Deze was voor de familie bestemd en ging na jaren meestal verloren, zodat ons tot nu toe geen exemplaar daarvan bekend is. De minuut-tekst van deze zoenbrief hoorde door de secretaris in het schepenprotocol genoteerd te worden, maar niemand kan ons de garantie geven, dat dit ook steeds gebeurde. Voorafgaand aan deze minuut-tekst zal door de secretaris - of indien deze niet aanwezig was, door een ander - een aantekening of concept-tekst zijn gemaakt. Van deze beide laatste vormen vonden we voorbeelden. Van zoen nr. 92 zijn beide teksten nog voorhanden, waarin we aanleiding vonden, om daar enige uitleg bij te geven.

Aan het einde van de serie zal het een van onze taken zijn, de ontwikkeling van de administratie der zoen-accorden te ontleden.

nr. 91

1600 mei 15

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP HENRICK JAN JORIS THYSOEN**Oirschots schepenprotocol van 1600, fol. 182.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Henrick zoon 'van Jan Joris Thysson

Dader: Peter Jan Niclaessoen

Zoencommissie:

'deur tusschensprecken van goede mannen by de partyen hierover genomen'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat het de bedoeling is, dat het onderhouden zal worden 'op zuenenbreuck ende suenenrecht' en wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het eind wordt nog eens uitdrukkelijk door beide partijen beloofd, dat men het accoord zal onderhouden 'op suenenbreuck ende suenenrecht'.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 25 zoengulden (te besteden voor de armen: zie 2.e.)

b. kosten: dokters- en verplegingskosten

uitvaart en begrafenis

kosten van het accoord

bodelonen

niet in een bedrag uitgedrukt

2. geestelijke genoegdoening

e. een spynde van 1 mud rogge (ook het zoengeld moet aan de armen worden uitgedeeld)

3. schulderkenning

b. wijken 'te suenenrecht'

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Bij het sluiten van het zoen-accoord wordt de dader vertegenwoordigd door zijn vader, die hier Jan Niclaes Wouters wordt genoemd, waaruit we concluderen, dat de namen Niclaessoen of Wouters geen vaste familienamen waren.

De familie van het slachtoffer wordt vertegenwoordigd door drie personen, die ook enkel met vaders- en grootvadersnaam genoemd worden en wier relatie tot het slachtoffer ongenoemd blijft. We weten dus van de families zo goed als niets. Vermoedelijk waren van het slachtoffer geen ouders, broers of zusters in leven en was hij niet gehuwd.

In deze veronderstelling is het begrijpelijk, dat het zoengeld, dat minimaal is, geheel besteed wordt tot uitdeling aan de armen en dat het wijken slechts summier wordt aangestipt.

nr. 92

1600 mei 23/27

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JAN RUTGERS JANSZOOM DE BROUWER

Oirschots schepenprotocol van 1600, fol. 193v^o en achteraan los inliggend

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan Rutgers Janszoon de Brouwer
Dader: Lambrecht Corstens van Creyelt

Zoencommissie

'deur tusschenspreecken van goede mannen'

Inhoud van het accoord

Het accoord is voorwaardelijk, daar het slachtoffer nog leeft. Voor het geval hij in leven blijft, wordt bedongen, dat de dader de dokters- en verplegingskosten zal betalen en een smartegeld 'ter estimatie van goede ompartijdighe mannen', waarvan het onmiddellijk te leveren half mudde rogge een deel zal zijn.

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat het slachtoffer en zijn familie de dader vergeven hebben. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 150 gulden in 3 termijnen

2 mud rogge: 1/2 mud direct (bij in-leven-blijven te korten op smartegeld)

1 1/2 mud te oogst of direct bij later overlijden

1 ton bier

- b. kosten: dokters- en verplegingskosten
- 2. geestelijke genoegdoening
 - d. 1 kaars in de kerk van Best
- 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Best ook uit de kerk
wijken 'in herbergen, wegen en anderssins te suenenrecht'

AFWIKKELING

In de marge van de tekst van 1600.05.27 is aangetekend, dat het slachtoffer kwitantie heeft gegeven voor de betaling van alle kosten behalve het meestergeld (= dokterskosten. Deze moesten aan de betreffende medicijnmeester zelf betaald worden.) en tevens toestemming geeft, om de akte door te halen. Daaronder is nog aangetekend, dat de akte met instemming van beide partijen is doorgehaald, omdat een andere gemaakt is. De datum van beide aantekeningen is 22 januari 1601.

COMMENTAAR

De teksten

Aangezien er van het voorliggende accoord twee teksten voorhanden zijn, is het taak ons de verhouding van deze twee te realiseren. Niet dat er een moeilijkheid is, maar er doet zich wel een gereede aanleiding voor, om u als belangstellende lezer enig inzicht te geven in de administratie van die tijd.

Voor de geldigheid van een schepenakte was vereist, dat de rechtshandeling gesteld werd in aanwezigheid van twee schepenen. De aanwezigheid van de secretaris was dus niet absoluut vereist. De schriftelijke vastlegging van de rechtshandeling diende echter te geschieden door de secretaris of zijn plaatsvervanger. Wanneer de secretaris (of zijn plaatsvervanger) zelf niet aanwezig was, diende het verslag van de rechtshandeling door de schepenen nauwkeurig aan hem te worden doorgegeven. Dit kon later - soms zelfs geruime tijd later - gebeuren. Het kon op twee manieren: mondeling of door een schriftelijk stuk, dat door een der schepenen of door een derde was opgemaakt. Daar kon dan natuurlijk nog mondelinge aanvulling bijkomen. Zo is het hier gebeurd. De akte van 27 mei is de officiële minuut-akte, door de secretaris ingeschreven in het protocol. Dat hijzelf bij de rechtshandeling niet aanwezig was, is te zien aan de eindbekrachtiging: Testes (getuigen) Oudenhoven et Keymps apportaverunt (hebben het aangebracht).

De datum van de akte is hier apert de datum van het aanbrengen door schepenen en het inschrijven in het protocol. De overeenkomst was in feite vier dagen eerder gesloten. Het stuk, dat de schepenen daarvan meebrachten, had na de inschrijving vernietigd kunnen worden maar bleef in feite bijna vier eeuwen in het protocol ondslingerend. Inhoudelijk is er geen verschil tussen dit stuk en het protocol wel

echter naar de vorm. Het stuk draagt de handtekening van schepen Goessen Peters van Audenhoven (Zelf schrijft hij zijn naam met een A, de secretaris met een O.) en het handmerk van schepen Willem Henrickszoon Keymps. Deze kon dus niet schrijven, terwijl aan de handtekening van Van Audenhoven wel te zien is, dat diens hand gewend was forser gereedschap vast te houden dan een ganzeveer. De tekst is dan ook niet door de schepenen geschreven maar vermoedelijk door een der 'goede mannen'. Deze tekst begint met een afzonderlijke akte, waarin het slachtoffer zijn vader machtigt om namens hem het accoord te sluiten. Deze akte wordt door de secretaris niet overgenomen. Hij formuleert het accoord als uitgaande van het slachtoffer met assistentie van zijn vader. De gang van zaken is vermoedelijk zo geweest. De 'goede mannen' zijn met de schepenen naar het ziekbed van het slachtoffer, dat blijkbaar zeer veel pijn leed, gegaan. Deze heeft zijn vader gemachtigd, wat door de goede mannen werd vastgelegd, om voor de wederpartij duidelijk te maken, dat de vader volledige bevoegdheid bezat voor het sluiten van het accoord. Na de sluiting was deze aparte akte overbodig.

De secretaris heeft het zoen-accoord opgesteld in de vorm, die gebruikelijk was. Zijn tekst is beter geredigeerd en duidelijker, vooral in de weergave der namen, maar inhoudelijk identiek, hoewel hij niet de enigszins verwarde volgorde van het eerste stuk volgt.

De inhoud

Het meest opvallende bij de voorwaarden is het zeer hoge zoengeld van 150 gulden (= 300 zoengulden), dat wordt gemotiveerd 'tot behoef van den kinderen Jans voorschreven'. Alleen uit deze terloops gemaakte opmerking weten we, dat het slachtoffer kinderen had, die dus vermoedelijk nog klein waren. Ook de te leveren rogge zal voor het onderhoud van het gezin bestemd geweest zijn, want deze voorwaarde wordt in één adem met het zoengeld genoemd. Wel uitzonderlijk is de levering van een ton bier. Uit de verdere voorwaarden moeten we wel concluderen, dat beide families in Best woonden.

De afwikkeling

De marginale aantekening bij het zoen-accoord toont ons, dat het slachtoffer niet is bezweken. Het zoen-accoord kon daarom gecasseerd (= doorgehaald) worden. Het nieuwe accoord, dat volgens de aantekening gesloten was, zal het smartegeld betroffen hebben. Dat moest 'ten estimatie van goede omparthijdighe mannen' worden vastgesteld. Deze akte is niet gevonden.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP DYONYS GERART GOYARTS-SOEN DE GRUYTER

Oirschots schepenprotocol van 1598 - 1605 achteraan los inliggend.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Dyonys zoon van Gerart Goyartssoen de Gruyter

Dader: N.N. zoon van Adriaen Anthonissoen van Esch

Zoecommissie niet genoemd.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 45 zoengulden: 20 gulden aanstonds
25 gulden binnen het jaar 'naer gemeynder soenen gewoenten' (= in 3 termijnen)
- b. kosten: voor uitvaart, kerkerechten, begrafenis, dokters- en verplegingskosten: 65 gulden binnen 14 dagen
kosten van het accoord (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

- d. 2 kaarsen van 1 pond: 1 voor het **H.** Sacrament in Oirschot
1 voor O.L. Vrouw in Boxtel
- e. een spynde van 1 mud rogge

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Hedel en Notel
wijken in de kerk: alleen komen 'in den thoren oft omtrent der vuntten achter 't heylich Cruys'
wijken op wegen en in herbergen: 'naer gemeynen suenenrecht'

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Van dit zoen-accoord vonden we enkel het concept-stuk, opgemaakt in tegenwoordigheid van twee schepenen. Wij zijn er praktisch zeker van, dat het accoord door secretaris Aert Sgraets nooit geprotocolleerd is. In het protocol is het niet gevonden, terwijl er geen enkele aanwijzing is, dat het protocol van het betreffende

jaar onvolledig zou zijn. Een verklaring kunnen we alleen beproeven vanuit het stuk zelf. Het stuk is ondertekend door de schepenen Henrick Martenszoon Buckinx en Dirck Goyartszoon van Loon. Afgaande op een vergelijking van handtekening en schrift lijkt ons schepen Buckinx de auteur. Het geheel draagt als opschrift:

Memorie van der soenen gepasseert tusschen vader, vrienden ende maegen van
Dionyssen Gerart Goyaertssoen de Gruyter, afflyvige
ende

Adrianen Anthonissoen van Esch met synen broedere in den naeme van
soene Adriaens voernoemt, misdadiger

De voornaam van de dader stond helemaal aan de rand van het papier en is door de afrafeling van de uit het protocol uitstekende rand verdwenen. Er is met enige waarschijnlijkheid nog een A te zien. Daar er geen broers van de dader bekend zijn, is het waarschijnlijk, dat hij de voornaam van zijn grootvader heeft gehad: Anthonis. De beginwoorden van de overeenkomst geven het concept-karakter aan: 'Totter extensiën van den soenbrievē in behoirycke gewoenlycke forme is geconditioneert'. Daarop volgen onmiddellijk de afgesproken voorwaarden, die zo exact en duidelijk geformuleerd zijn, dat de secretaris de tekst zonder meer kon overnemen voor de geëxtendeerde (= in extenso geschreven) zoenbrief, die zoals gebruikelijk aan partijen ter hand werd gesteld. Hij hoefde alleen de gebruikelijke beginformule eraan toe te voegen. Zo is het verklaarbaar, dat hij het accoord niet protocollerde, maar het concept bij wijze van minuut in zijn protocol stak.

Wat de voorwaarden betreft is er niet veel bijzonders te noteren. De nadruk op de verplegingskosten doet vermoeden, dat het slachtoffer nogal enige tijd met de dood geworsteld heeft. Opmerkelijk is, dat bij de spynde omschreven wordt, hoe het mud rogge verbakken moet worden 'tot cleynen ende groten spyndebrodekens'. Het doet denken aan een aparte vorm voor het spyndebrood. Uit de verbanning zullen we moeten afleiden, dat het slachtoffer woonde, waar Hedel en Notel elkaar raken en de dader vermoedelijk niet ver daar vandaan.

De vader van de dader Adriaen Anthoniszoon van Esch is ons bekend als schepen doch enkel in het jaar 1588. (Zie titelblad schepenprotocol 1588.)

nr. 94

1600 augustus 4

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ANTHONIS JACOBSSOEN VAN DER AMEYDEN

Oirschots schepenprotocol van 1600, fol. 196.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Anthonis Jacobszoon van der Ameyden

Dader: Frans Dirck Denissoen

Zoencommissie

'deur tusschenspreecken van seeckere goede mannen, tot dien eynde wedersydens genomen'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 55 zoengulden in 3 termijnen
- b. kosten: dokters- en verplegingskosten
kosten van uitvaart (27 1/2 gulden) en kerkerechten
kosten van het accoord

2. geestelijke genoegdoening

- a. 3 zielmissen in Beers veiór de uitvaart
- d. 6 pond was voor de uitvaart
1 kaars van 1 pond voor het H. Sacrament
- e. een spynde van 1 mud rogge

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Oirschot
wijken in kerken, herbergen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

In het protocol van 1602, fol. 304y^o vonden we een uitgebreid geformuleerde algehele kwitantie voor de dader, gegeven door de zwager van het slachtoffer Jacob Jacobs Joosten, gedateerd 6 maart 1602.

COMMENTAAR

Zowel dader als slachtoffer in deze zaak blijken weinig nabije familie te hebben. De familie van het slachtoffer wordt vertegenwoordigd door diens zuster Anneke Jacobs van der Ameyden met haar man en 'momboir' Jacob Jacobs Joosten, die ook de eindkwitantie afgeeft. Andere familieleden worden niet met name genoemd. De dader wordt vertegenwoordigd door een oom Mr. Dionys Dirckssoen en een neef Denis Peter Bunnan. Ook van hem worden geen verdere familieleden met name genoemd. De wel genoemde namen geven ons weinig aanknopingspunten.

Te oordelen naar de uitgebreide wijze, waarop gesproken wordt over verplegingskosten, heeft ook hier de worsteling met de dood lang geduurd. Chirurgijn Mr. Jacob Lintermans, die hier als behandelende geneesheer genoemd wordt en die mogelijk de persoon geweest is, die Dyonys de Gruyter heeft kunnen redden, heeft hier zijn gevecht met de dood verloren.

Dat de uitvaartdienst dikwijls lang na de dood en dus ook na de begrafenis werd gehouden, blijkt nog eens uit de bepaling omtrent de zielmissen in Beers. De exacte tijd was zelfs nog niet vastgesteld, er wordt immers gezegd: '.... welke voerschreven uuytvaert is geconcipieert om binnen zes naestcomende weecken alhier gehouden te worden'.

De blijvende verbanning uit Oirschot doet het vermoeden rijzen, dat bij de vechtpartij kwade opzet aanwezig is geweest. Wij moeten echter ook rekening houden met de mogelijkheid, dat de dader in Beers woonachtig was. In dat geval is deze bepaling normaal.

De datum van de kwitantie doet vermoeden, dat de eindafrekening toch nog bijna een half jaar is uitgelopen.

Als slotopmerking nog: ook bij het sluiten van dit accoord was de secretaris niet persoonlijk aanwezig, gezien zijn aantekening bij de getuigen: apportaverunt.

nr. 95

1601 februari 23

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ANDRIES ANDRIES ANDRIES-SOEN VAN GINNOVEN

Oirschots schepenprotocol van 1601, fol. 231.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Andries zoon van Andries Andrieszoon van Ginnoven

Dader: Adriaan zoon van Jan Thomaszoon van der Ameyden

Zoencommissie

'deur tusschenspreecken van goede ompartydighe mannen over de saecke genomen'

Inhoud van het accoord

- A. Verzoening
Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer de dader heeft vergeven. Aan het einde beloven beide partijen zich aan de zoen te houden.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 80 zoengulden in 3 termijnen voor studiekosten van de jongere broer van het slachtoffer
 - b. kosten: dokterskosten en kerkerechten
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 1 dertigste
 - d. de **kaarsen** bij de uitvaart (niet gespecificeerd)
 - 3 kaarsen van 1 pond: 1 bij het El. Sacrament op Sacramentsdag
 - 2 bij het Catharina-altaar 'tegen Sinte-Catharynen-schietensdach'
 3. schulderkenning
 - b. wijken: in *de* kerk mag hij gedurende 2 jaar slechts komen tussen het Sint-Barbara-altaar en het Sacramentsaltaar gedurende 1 jaar naar de kerk gaan langs een speciaal voorgescreven weg vermijden van Lubberstraat en omgeving niet gaan wonen, waar de vader van het slachtoffer woont voor het overige als gewoon

AFWIKKELING

In de marge is een aantekening gemaakt van kwitantie voor algehele afdoening afgegeven door de vader van het slachtoffer d.d. 1610.12.28.

COMMENTAAR

De familie van het slachtoffer wordt bij het accoord vertegenwoordigd door diens ader, die dezelfde voornaam heeft als het slachtoffer en als diens grootvader en vermoedelijk ook diens overgrootvader. De verdere familieleden, die genoemd worden, zijn vermoedelijk neefs van de vader.

De dader wordt vertegenwoordigd door drie personen, die allen verschillende namen dragen: Jan Adriaen Icyten, Andries Cornelis Oerselmans en Marten Ael-

brecht Penninx. Vermoedelijk waren zij zwagers. Jan Adriaen Leyten had al meer met dat bijltje gehakt. Hij trad reeds op als vertegenwoordiger van de dader in zoen nr. 90.

Het slachtoffer is nog wel jong geweest. Er wordt niet over vrouw of kinderen gesproken. Wel wordt bij het zoengeld gezegd, dat het ten bate van zijn jongere broer is, om deze zijn studie te kunnen laten vervolgen. Wij denken, dat de situatie zo was: Het slachtoffer werkte mee op het bedrijf van zijn vader. Na zijn dood stond de vader voor de keus: zijn jongste zoon zijn studie te laten afbreken en laten helpen op het bedrijf of een knecht huren. Daarvoor kon het zoengeld gebruikt worden, zodat het voor de vader mogelijk werd 'om synen jonxten soone daermede aen der schole te houden'.

Uit de bepalingen van de 2 kaarsen bij het Catharina-altaar 'tegen Sinte-Catharynen-schietensdach' moeten we wel afleiden, dat het slachtoffer lid was van dat gilde zoals ook het slachtoffer van zoen nr. 76 d.d. 1592.11.04, Andries Henrick Anthoniszoon van Ginnoven. Het zal toen in Oirschot al niet anders zijn geweest dan nu, dat n.l. het gildewezen voor een belangrijk deel een familie-aangelegenheid was.

Uit de ingewikkelde bepalingen omtrent het wijken is wel duidelijk, dat het slachtoffer woonde in de Lubberstraat of vlak daarbij. De dader mocht immers niet komen 'in de Lubberstraet, noch Lubberstraetsche kerkckpat, nock oyck in de herberge genoempt den Royenbaert, soe lange Andries voerschreven (de vader) daer in zyns moeders huysinghe oft in de gebuerte aldaer woont'. De 'Lubberstraetsche kerckpat' liep vermoedelijk van de Lubberstraat naar de tegenwoordige Fluterd, om daar aan te sluiten op de Kapelpad. De 'vaerweg' van Spoordonk naar het centrum was toen wel niet het tracé van de huidige Spoordonkseweg maar het Lieveld en de (thans afgesloten) Leeuwerikstraat, waar de dader in noodzakelijke gevallen wel mocht komen op de werkdagen met een kar hout, turf, hooi of stro in de richting van het dorp. Vermoedelijk woonde deze dus verder in Spoordonk. Dat dit in de richting van Balsfoort was, vermoeden we vanwege de omweg, die de dader moest maken op zijn kerkgang. Ofschoon sommige aangegeven punten niet precies zijn thuis te brengen, menen we, dat deze weg leidde om Hedel en Notel heen (misschien woonden daar familieleden) van Schatkuyl (grenspunt van Oirschot, Boxtel en Liempde) af over de Lopense straat tot Bijsterveld en vandaar naar de kerk. Het is een enorme omweg, maar deze verplichting gold dan ook slechts voor één jaar.

Een andere bepaling was nog, dat de dader niet mocht gaan wonen in de buurt van de vader van het slachtoffer. Er wordt zó over gesproken, dat we gaan denken, dat de vader van het slachtoffer overwoog om buiten Oirschot te gaan wonen. In dat geval mocht de dader niet in hetzelfde dorp gaan wonen, maar als hij er eerder woonde, hoefde hij daar niet weg te gaan.

Rest ons nog een verklaring te geven voor de late datum van de kwitantie. Normaal zou de zaak in het voorjaar van 1602 afgewikkeld hebben moeten zijn. Dit kan ook heel goed gebeurd zijn. Maar secretaris Aert Sgraets was op 25 september 1601 overleden en opgevolgd door A. Huybregts, die niet bekwaam was voor zijn functie en er een potje van gemaakt heeft. Na een paar jaar werd hij daarom ontslagen en vervangen door Hieronymus van Kelst. Schepen Stockelmans, die getuige was geweest bij het accoord en die in 1610 weer schepen was, zal de afdoening, die door Huybregts niet was geregistreerd, bij een of andere gelegenheid hebben laten aantekenen. Alleen zijn naam wordt vermeld. De kwitantie was dus eigenlijk niet rechtsgeldig, maar er zal geen vrees voor moeilijkheden geweest zijn en in noodgevallen was de zaak te verifiëren.

***** AANKONDIGING *****

JUBELJAAR 1987 ST. JAN DE DOPERKERK OERLE

**Wetenswaardigheden uit het bestaan van de 75-jarige parochiekerk
van Oerle 1912 - 1987**

De parochie van St. Jan de Doper te Oerle viert feest: het 15de lustrum van haar kerkgebouw wordt dit jaar herdacht.

Bij gelegenheid hiervan is door Jacq. Bijnen uit Oerle een boekwerkje samengesteld met wetenswaardigheden uit het bestaan van de 75-jarige parochiekerk (1912-1987). Het telt 88 pagina's en maar liefst 71 afbeeldingen.

In dit boek kunt u o.a. lezen:

- waarom de vorige kerk moest worden gesloopt;
- hoe het gemeentebestuur, van het toen nog zelfstandige Oerle, haar medewerking verleende aan deze bouw;
- het verhaal over de bouw van de kerk zoals opgetekend door de toenmalige pastoor A. Suetens;
- een korte schets van de pastoors sedert 1912, van de architect W. van Aalst en van burgemeester Van den Heuij;
- over St. Jan, patroon van de parochie;
- een kroniek van merkwaardige gebeurtenissen in het bestaan van de kerk;
- over de architectuur van het kerkgebouw;
- een beschrijving van een deel van het parochiaal kunstbezit.

Ook is een naamlijst opgenomen van de bestuurders van de parochie sedert 1912.

Dit boek is verschenen als deel I van de serie "*Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Veldhoven*". Het wordt U meteen toegezonden na overmaking van een bedrag van f 16,50 (dit is inclusief verzendkosten), op de Rabobank te Oerle, [rek.nr.](#) 1385.04.490, t.n.v. J. Bijnen, Clementinalaan 2. (gironummer Rabobank is 1107563) o.v.v. Jubeljaar 1987.